

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของการสื่อสาร

การสื่อสารเป็นกลไกทางสังคมที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับสังคมมนุษย์ มนุษย์สื่อสารอย่างต่อเนื่องในเส้นทางที่หลากหลาย มนุษย์สื่อสารเพื่อจุดประสงค์ทางสังคมและอาชีพ ทั้งสื่อสารด้วยถ้อยคำและมีใช้ถ้อยคำ การสื่อสารก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากต่อช่วงต่าง ๆ ของชีวิต การสื่อสารที่สัมฤทธิ์ผลคือสิ่งที่มนุษย์ปรารถนา มนุษย์และวัฒนธรรมเป็นสื่อที่ใช้ในการสื่อสารย้อนหลังไปนานเท่าใดไม่มีใครรู้ มนุษย์เป็นสื่อบุคคล วัฒนธรรมเป็นสื่อประเพณีที่ใช้สืบทอดกันมาแต่โบราณ

มนุษย์เป็นหน่วยสื่อสารหรือเครื่องมือสื่อสารที่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง เพราะสามารถส่งเก็บ รับข่าวสาร คิดและเคลื่อนที่ได้ครบบริบูรณ์ ไม่มีเครื่องจักรใด ๆ ที่มีความสามารถเท่ากับมนุษย์แม้ว่าจะมีการพัฒนาใด ๆ เกิดขึ้นในอนาคตก็ตาม แม้เครื่องจักรสามารถทำงานได้ถูกต้องและรวดเร็วกว่ามนุษย์ แต่เครื่องมือเหล่านี้ก็เป็นเพียงแค่ช่วยมนุษย์ในหน้าที่บทบาทบางอย่างและทำให้สมรรถภาพสูงขึ้นเท่านั้นเอง หากใช้เป็นการเพิ่มสมรรถนะไม่ (สมคвр กวียะ, 2535)

สุพัตรา สุภาพ (2535) กล่าวถึง การสื่อสารว่ามีส่วนในการขัดเกลาทางสังคมแก่มนุษย์ในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ความคิด ความเชื่อ แบบของความประพฤติ ซึ่งอิทธิพลของการสื่อสารจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับบุคคล ภูมิหลังของครอบครัว ซึ่งมีส่วนในกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมของคน

คณะกรรมการเม็คไบบ์ ได้ทำการวิเคราะห์ถึงบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารไว้ 8 ประการ (อ้างในจิตตนา หนูณะ, 2533) ดังนี้

1. การให้ข่าวสาร (Information) หมายถึง การเก็บ การรวบรวม การประมวลและเผยแพร่ ข่าว ข้อมูล ข้อเท็จจริง และข้อคิดเห็น เพื่อจะยังผลให้เกิดความเข้าใจและมีปฏิริยาอย่างถูกต้อง ตามภาวะบุคคล สภาพแวดล้อมสังคม และนำไปสู่การตัดสินใจที่ถูกต้อง

2. การสังคมประภิต หรือสังคมกรรม (Socialization) ได้แก่ การได้มาซึ่งความรู้ความเข้าใจที่จะทำให้นบุคคลดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพในฐานะสมาชิกของสังคม ช่วยให้เกิดสำนึกในการอยู่ร่วมกันในสังคมกับบุคคลอื่น ซึ่งจะนำไปสู่การร่วมมือร่วมใจกันเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม

3. การกระตุ้นใจ (Motivation) หมายถึง การส่งเสริมสนับสนุนให้เข้าไปสู่เป้าหมายระยะสั้น และระยะยาวของสังคม และกระตุ้นให้เกิดความมานะพยายามและตัดสินใจเลือกแนวทางและพฤติกรรมที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่ยินยอมพร้อมใจกันกำหนดไว้แล้ว

4. การถกเถียงอภิปราย (Debate and Discussion) คือ การแลกเปลี่ยนข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็น ระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ในสังคม เพื่อก่อให้เกิดความตกลงยินยอมที่มีผลดีต่อส่วนรวม รวมทั้งการแสวงหาพยานหลักฐานมากกระตุ้นให้สาธารณชนสนใจ และให้ความร่วมมือในกิจกรรมของส่วนรวม ไม่ว่าจะในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ หรือ ระดับนานาชาติ

5. การให้การศึกษา (Education) คือ การสื่อสารที่เข้ามาช่วยถ่ายทอดวิชาความรู้ทำให้เกิดพัฒนาสติปัญญา อุปนิสัย ทักษะและสมรรถภาพของบุคคล ตลอดจนทุกช่วงเวลาของชีวิต

6. การส่งเสริมวัฒนธรรม (Cultural Promotion) หมายถึง การเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งมรดกที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษและการพัฒนาวัฒนธรรม โดยการส่งเสริมสติปัญญา และจินตนาการของปัจเจกชน รวมทั้งกระตุ้นความต้องการ และความคิดสร้างสรรค์ในสุนทรียภาพ

7. การให้ความบันเทิง (Entertainment) คือ การถ่ายทอดแพร่กระจายผลงานทางการละคร ฟ้อนรำ วรรณกรรม ดนตรี การละเล่น และศิลปะต่าง ๆ โดยอาศัยเครื่องหมาย สัญลักษณ์ เสียง

และภาพ ทั้งนี้เพื่อความสนุกสนานรื่นเริง และการพักผ่อนหย่อนใจ

8. **การบูรณาการ (Integration)** คือการให้บุคคล กลุ่มและประชาชนได้รับรู้ข่าวสารที่มีความหลากหลาย จำเป็นต่อการเพิ่มพูนความรู้และความเข้าใจซึ่งกันและกันในแง่ของการดำเนินชีวิต ทักษะและความใฝ่ฝันของผู้อื่นในสังคมด้วย

วัตถุประสงค์พื้นฐานของคนเราในการทำการสื่อสารก็เพื่อที่จะเป็นหน่วยที่มีอิทธิพล (Affecting Agent) กล่าวคือ เราทำการสื่อสารเพื่อมีอิทธิพลต่อผู้อื่น ต่อสิ่งแวดล้อม และต่อตัวเอง กล่าวสั้น ๆ คือเราทำการสื่อสารเพื่อมีอิทธิพล ตั้งใจที่จะมีอิทธิพล เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้ ทักษะคติ พฤติกรรม หรือการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม (ปรมะ สตะเวทิน, 2533)

Schramm (1963) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของผู้ส่งสารและวัตถุประสงค์ของผู้รับสารในการทำการสื่อสารไว้ดังนี้

วัตถุประสงค์ของผู้ส่งสาร	วัตถุประสงค์ของผู้รับสาร
1. เพื่อแจ้งให้ทราบ (Inform)	1. เพื่อทราบ (Understand)
2. เพื่อสอนหรือให้การศึกษา (Teach or Educate)	2. เพื่อศึกษา (Learn)
3. เพื่อสร้างความพอใจหรือให้ความบันเทิง (Please or Entertain)	3. เพื่อหาความพอใจ (Enjoy)
4. เพื่อเสนอหรือชักจูงใจ (Propose or Persuade)	4. เพื่อกระทำหรือตัดสินใจ (Dispose or Decide)

การสื่อสารเปรียบเสมือนเป็นสายใยของสังคม (The web of society) และเป็นส่วนประกอบที่แนบเนื่อง และมีความสำคัญต่อกระบวนการสังคม (Social Process) ตลอดจนทำหน้าที่เป็นกลไกสังคม (Social Engineering) ที่จะผลักดันให้สังคมพัฒนาไปตามเป้าหมายที่วางไว้ การที่สังคมหรือประเทศจะพัฒนาไปได้นั้น จำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อ และพฤติกรรมของประชาชนเพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนา ดังนั้น การสื่อสารจึงนับว่ามีบทบาทอย่างสำคัญในอันที่จะช่วยสำรวจสภาวะใหม่ที่

เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในสังคม ช่วยยกระดับความกระตือรือร้นของประชาชน ชี้นำและควบคุมกระบวนการเปลี่ยนแปลง สอนทักษะใหม่ ๆ แก่ประชาชน สอนให้ประชาชนคุ้นเคยกับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป (ปรมะ สตะเวทิน, 2533)

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน และบทบาทของสื่อพื้นบ้าน

ประเทศไทยมีวัฒนธรรมย่อยที่หลากหลายในแต่ละท้องถิ่น มีทั้งสอดคล้องกันและแตกต่างกัน บ้างในบางพื้นที่ หรือแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงก็มี โดยที่วัฒนธรรมย่อยเหล่านี้มักจะมี "สื่อพื้นบ้าน" รวมอยู่ด้วย และถือเป็นโครงสร้างพื้นฐานของการสื่อสารของแต่ละถิ่นนั้น ๆ ที่ได้มีการสืบทอดมาแต่โบราณโดยรวมอยู่ในรูปของคำพูด ความเชื่อ วิถีชีวิต ที่แสดงออกถึงประสบการณ์และข้อมูลต่าง ๆ ผ่านสื่อพื้นบ้านในรูปของสื่อประเพณี สื่อพิธีกรรม สื่อการละเล่น สื่อเพลง เป็นต้น สื่อต่าง ๆ เหล่านี้ได้ใช้เป็นช่องทางในการสื่อสารในท้องถิ่นของสังคมไทยมาช้านานก่อนที่จะมีสื่อสมัยใหม่ต่าง ๆ เกิดขึ้น โดยมีแหล่งที่ชาวบ้านจะสามารถมาร่วมได้อย่างเต็มที่ ตามแต่โอกาสและสถานที่ที่จัดให้มีสื่อพื้นบ้านเหล่านี้ขึ้น เช่น วัด ตลาด งานเทศกาล งานบุญต่าง ๆ เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2530 ; สุรพล วิรุฬารักษ์, 2530 ; บุญยงค์ เกศเทศ, 2536)

จากความคิดข้างต้นแสดงให้เห็นว่า สื่อพื้นบ้านนั้นได้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์นับตั้งแต่โบราณมา และในปัจจุบันนี้สื่อพื้นบ้านก็ยังมีบทบาทในการสร้างประโยชน์ให้กับสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ดังจะพบได้จากการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้สร้างความสำนึกในเรื่องชาตินิยมต่อต้านแนวคิดเรื่องคอมมิวนิสต์ และเป็นจุดสนใจในการเชิญชวนให้ชาวต่างชาติมาท่องเที่ยว เป็นต้น (ทัศนีย์ จันทร, 2533)

สุรพล วิรุฬารักษ์ (2530) ได้ให้ความหมายของสื่อพื้นบ้านว่าเป็นรูปแบบของการสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับกลุ่ม หรือกลุ่มคนกับกลุ่มคนที่ได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเกิดความเคยชินเป็นประเพณี และครอบคลุมถึงประเพณี ภาษา ท่าทาง การแต่งกาย เครื่องใช้ ฯลฯ ที่ประชาชนในสังคมหนึ่งกำหนดความหมายที่แน่นอนเอาไว้ให้เป็นที่เข้าใจตรงกัน ดังนั้นสื่อพื้นบ้านจึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า "สื่อประเพณี" สื่อพื้นบ้านจึงครอบคลุมการแสดงต่าง ๆ เช่น เพลง ระบาย ละคร การละเล่น และกีฬา ที่เปิดโอกาสให้มีการสนทนาวิสาสะ ตลอดจนจนประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัยให้เกิดการสื่อสาร

เนื่องจากสื่อประเพณีเป็นสื่อที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง ตลอดจนสอดคล้องกับ ค่านิยมและความเข้าใจของผู้รับบางกลุ่มโดยเฉพาะ ดังนั้นสื่อประเพณีจึงมีบทบาทต่อการถ่ายทอดข่าวสารใน สังคมกลุ่มที่อยู่ห่างไกลและมีวัฒนธรรมเฉพาะ สื่อประเพณีโดยทั่วไปสามารถจะให้ความยืดหยุ่นได้สูงและ ประหยัดค่าใช้จ่ายมาก (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, สื่อสารเพื่อการพัฒนา หน่วยที่ 1)

สื่อประเพณีของไทย คือ วัฒนธรรมทั้งมวลที่คนไทยและสังคมไทยได้สร้างสรรค์และสั่งสมกันมา ตั้งแต่ในอดีต กลายเป็นเครื่องมือที่ส่ง รับ และเก็บข่าวสารที่เป็นสัญลักษณ์และเอกลักษณ์ของระบบสังคม ไทย ปรากฏให้เห็นในรูปของคำพูด ข้อเขียน บทเพลง ดนตรี การละเล่น หัตถกรรม สถาปัตยกรรม พิธีการ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม หรือแม้กระทั่งวิถีชีวิต สื่อประเพณีสามารถเป็นได้ทั้งภาชนะรองรับตัว สาร (Recipient) และพาหนะ (Vehicle) ที่จะนำข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง จากสถานที่หนึ่ง ไปยังสถานที่หนึ่ง และที่สำคัญก็คือจากเวลาหนึ่งไปยังอีกเวลาหนึ่งซึ่งจะยาวนานหลายร้อยหลายพันปี (สมควร กวียะ, 2535)

สื่อประเพณี (Traditional Media) คือ สื่อแบบดั้งเดิมที่มีอยู่ในสังคมไทยส่วนมากขณะนั้น ซึ่ง สามารถใช้สื่อความหมายระหว่างชาวบ้าน สื่อประเพณีเป็นสื่อที่มีลักษณะไม่เป็นทางการ และมีความยืดหยุ่น ในการนำไปถ่ายทอดข่าวสารมาก เพราะลักษณะธรรมชาติของสื่อประเภทนี้ ทำให้สามารถนำไปปรับปรุงใช้ ได้อย่างสอดคล้องกับสภาพความต้องการที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน เนื่องจากเป็นสื่อที่มีลักษณะเป็นชีวิตจิตใจ และการดำเนินชีวิต ตลอดจนค่านิยมของชาวชนบทจึงมีบทบาทอย่างสำคัญต่อการใช้เป็นปัจจัยเอื้ออำนวยให้ เกิดความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลง (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, สื่อสารเพื่อการพัฒนา หน่วยที่ 1)

จากความหมายข้างต้น จะพบว่าสื่อพื้นบ้านโดยทั่วไปนั้น เปิดโอกาสให้เกิดการสื่อสารที่มีการ สอดแทรกข่าวสารต่าง ๆ และเปิดโอกาสให้คนดูมีส่วนร่วมจึงเป็นที่นิยมในท้องถิ่น ถือเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต ชุมชน ตลอดจนมีความยืดหยุ่นในการนำมาดัดแปลงปรับปรุงให้นำสนใจและเหมาะแก่การนำมาใช้ในการ พัฒนา (กาญจนา แก้วเทพ, 2530 อ้างถึงใน จิตตนา หนูณะ, 2533 ; สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม แห่งชาติ และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2535)

สมควรว กวีเย (2535) ได้แบ่งสื่อประเพณี หรือสื่อพื้นบ้านตามครรลอง (Channel)

ที่สื่ออาจส่งรหัสสาร (encoded message representing any information) ไปได้ดังนี้

1. ครรลองโสต ได้แก่

1.1 เพลงและดนตรี เช่น เพลงกล่อม เพลงไทย (เดิม) เพลงแคน

1.2 การบอกเล่า เช่น คำพังเพย นิทาน เรื่องตลกพื้นบ้าน

2. ครรลองทัศน์ ได้แก่

2.1 การอ่าน เช่น วรรณคดีไทยต่าง ๆ

2.2 จิตรกรรมและประติมากรรม เช่น ลายไทย พระพุทธรูป ภาพเขียน ฝาผนัง

2.3 สถาปัตยกรรม เช่น เรือนไทย โบสถ์ โรงหนังตะลุง

2.4 อุปกรณ์การแสดง เช่น ฉากลิเก เครื่องแต่งตัวรำไทย

2.5 ของเล่นของใช้ เช่น เขียนหมาก ภาชนะใบตอง กระบวยตักน้ำ

2.6 ภาษาท่าทาง เช่น การไปมาลาไหว้ การยิ้มแย้มโอภาปราศรัย

3. ครรลองโสตทัศน์ ได้แก่

3.1 การเชิดหุ่น เช่น หุ่นกระบอก หนังตะลุง

3.2 การฟ้อนรำ เช่น เซิ้งกะต๊ิบ รำลาวกระทบไม้ รำฉุยฉาย

3.3 ละครและฟ้อนรำ เช่น โขน ลิเก โนรา

3.4 การละเล่น เช่น เพลงเรือ เพลงฉ่อย ลำตัด ทมอล้ำ

3.5 พิธีกรรมและวิถีชีวิต เช่น พิธีบวช ทำบุญ ลอยกระทง การสวดมนต์ การไปวัด

4. ครรลองรส หรือกลิ่น ได้แก่

4.1 อาหารไทย

4.2 ดอกไม้

5. ครรลองทักษะ (knowing by doing) ได้แก่ การกระทำ หรือการมีส่วนร่วมในกิจกรรม

หรือการผลิตประเพณีต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เช่น การร่วมร้องรำทำเพลง การร่วมชบวนแห่

การเขียนภาพลายไทย การเข้าพิธีหรือการใช้ชีวิตแบบไทย เป็นต้น

เพลงพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นจะมีแบบแผนไปตามชนิดของเพลงและตามความนิยมอันมีที่มาจากความรัก สภาพแวดล้อมธรรมชาติรอบ ๆ ตัว ความสนุกสนาน ความประทับใจ ความเศร้าโศก ความเชื่อ และคติสอนใจ ดังในเพลงพื้นบ้านทั่วไปจึงมักจะมีเนื้อร้องที่สะท้อนให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม ความเชื่อและประเพณีของกลุ่มชนนั้น (สมหวัง คงประยูร, ม.ป.ป.)

เพลงพื้นบ้านอาจจำแนกได้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์)

กลุ่มที่หนึ่ง เป็นเพลงที่ร้องเล่นในหมู่ชาวบ้าน เนื่องในเทศกาลต่าง ๆ เพื่อความสนุกสนานและหนุ่มสาวก็ได้มีโอกาสพบปะกัน

กลุ่มที่สอง เป็นเพลงที่ร้องโดยนักร้องอาชีพที่เรียกว่า พ่อเพลง แม่เพลงในภาคกลาง หมอลำในภาคอีสาน ช่างซอในภาคเหนือ ทำนองเพลงก็รวบรวมมาจากกลุ่มที่หนึ่งเป็นส่วนใหญ่และดัดแปลงแต่งหรือค้นหาเนื้อร้องให้สนุกสนานถูกใจคนฟัง มีการร้องว่ากล่าวกันเกี่ยวข้องกับระหว่างฝ่ายชายและฝ่ายหญิง

กลุ่มที่สาม ได้แก่ เพลงไทยที่ได้พัฒนารูปแบบและวิธีการจนถึงขั้นประณีตศิลป์ ได้แก่ การร้องเพลงประกอบบิพาทย์หรือเครื่องสาย หรือมโหรี เป็นต้น

กลุ่มที่สี่ คือ เพลงลูกทุ่งที่นำเอาทำนองเพลงพื้นบ้าน และเพลงไทยต่าง ๆ มาบรรเลงให้ทันสมัย มีเนื้อร้องสะท้อนสังคมปัจจุบัน สอดแทรกการเดินทางของทางเครื่องและการแสดงจำพวก คือ ชุดตลกสั้น ๆ สลับเพื่อความสนุกตลกขบขัน เพลงพื้นบ้านเหล่านี้เน้นคำร้องมากกว่าทำนอง เพราะมักใช้ทำนองเดิมกับเนื้อใหม่ ๆ อยู่เสมอ จนเกิดสำนวนที่ว่าร้อยเนื้อทำนองเดียว

หลักฐานสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า สื่อพื้นบ้านต่าง ๆ ได้รับการฟื้นฟูและอนุรักษ์ คือประกาศนโยบายของรัฐบาลในสมัย พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ในปีพุทธศักราช 2533 เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวและมีการพัฒนาการแสดงการเล่นพื้นบ้าน ตลอดจนการแสดงวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมดั้งเดิมของแต่ละจังหวัดให้คนรุ่นใหม่ได้ชมและภูมิใจให้เกิดความหวงแหนและต้องการอนุรักษ์เอาไว้เพื่อเป็นศรีสง่า คู่บ้านคู่เมืองของตน

สืบไป (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, สื่อสารเพื่อการพัฒนา หน่วยที่ 13)

ในกระบวนการสื่อสารโดยสื่อพื้นบ้านนั้น ตัวผู้ส่งสาร และกลุ่มผู้รับสาร หรือประชาชนนั้นมีความใกล้ชิดกันสูงมาก ความใกล้ชิดกันหมายถึงความเหมือนกันหรือความคล้ายคลึงกัน (Homophily) ในด้านเชื้อชาติ ศาสนา ระดับการศึกษา ความเชื่อ ทัศนคติ หรือระดับชั้นทางสังคม กล่าวคือทั้งตัวผู้ส่งสารและผู้รับสารนั้นมีการแบ่งการอ้างอิง (Frame of Reference) คล้ายกัน และเข้าใจความหมายของสารอย่างเดียวกัน ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์สำคัญยิ่งของการสื่อสาร นอกจากนี้การปราศจากช่องว่าง (Gap) หรือข้อแตกต่างระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารนั้น จะทำให้ผู้รับสารเปิดรับข่าวสารและเกิดการยอมรับข่าวสารได้มากด้วยเหตุผลที่ไม่มีความรู้สึกผิดแปลกแตกต่าง (Sense of Alienation) จึงทำให้การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารหรือแนวคิดต่าง ๆ เกิดขึ้นภายในวงเวียนไซแห่งการเข้าใจอันดีซึ่งกันและกัน (สมฤทธิ ลือชัย, 2534)

สื่อสารพื้นบ้านประเภทหมอลำ เป็นการสื่อสารเชิงวัจนภาษา (Verbal Communication) ซึ่งจะใช้ภาษาพื้นบ้านเป็นตัวนำพาข้อมูลข่าวสารไปสู่กลุ่มเป้าหมาย ซึ่งภาษาพื้นบ้านหรือภาษาท้องถิ่นเป็นภาษาชาวบ้านหรือคนในท้องถิ่นนั้นใช้ในการสื่อสารอยู่แล้ว ดังนั้นจึงไม่มีปัญหาในด้านการตีความหรือความเข้าใจในตัวสาร การสื่อสารภายใต้เงื่อนไขแห่งวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน จึงเกิดประสิทธิผลอย่างยิ่ง Sapir และ Whorf กล่าวว่า "ภาษาและวัฒนธรรมนั้นจะมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน" ซึ่งจะส่งผลถึงระบบสื่อสารในสังคมนั้นๆ (สมฤทธิ ลือชัย, 2534)

ข้อดีของสื่อพื้นบ้าน มีดังนี้ (จุมพล รอดคำดี, 2537)

1. เป็นสื่อที่หาง่าย
2. เป็นสื่อที่ใกล้ชิดกับมวลชนทั้งประเทศ และแสดงออกทางอารมณ์ได้มากกว่าการใช้เหตุผลเชิงวิชาการ
3. สามารถดัดแปลงได้หลายรูปแบบ เพื่อสนองความต้องการในด้านการสื่อสารกับมวลชน

ทุกหมู่เหล่า

สมัยใหม่

4. เป็นสื่อท้องถิ่นและมีชีวิต สามารถสร้างความสามัคคีในกลุ่มผู้ฟังหรือผู้ดูได้ดีกว่าสื่อมวลชนสมัยใหม่
5. สามารถปรับตัวเข้ากับเนื้อหาใหม่ ๆ ได้เสมอ
6. เป็นสื่อที่ชื่นชอบแก่คนทุกเพศทุกวัย
7. เป็นสื่อที่มีราคาถูก เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อมวลชนสมัยใหม่

นักสื่อสารและนักประชาสัมพันธ์มักจะมองข้ามการใช้สื่อพื้นบ้าน แต่จิตใจจะจ่ออยู่ที่สื่อมวลชนสื่อโทรทัศน์หรือสิ่งประดิษฐ์ (ที่มีได้ประดิษฐ์เอง) เป็นส่วนใหญ่ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับเปลี่ยนแนวคิดและทัศนคติกันใหม่ หันมาสนใจกับพลเมือง และวัฒนธรรมไทยกันให้มากขึ้น (สมควร กวียะ, 2535)

บทบาทของสื่อพื้นบ้านไทย มีดังนี้ (ศรีปาน รัตติกาลชุลากร, 2538)

1. บทบาทในการผดุงรักษาวัฒนธรรม และการแสดงออกซึ่งเอกลักษณ์ของชาติ
2. บทบาทในการเสริมความมั่นคงทางจิตใจ และรักษาความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชน
3. บทบาทในด้านการพัฒนาต่าง ๆ ได้แก่ การเมือง เศรษฐกิจสังคม และศิลปวัฒนธรรม

โดยการให้ข่าวที่โน้มน้าวใจผ่านสื่อพื้นบ้าน

4. บทบาทในการผ่อนคลายความเครียด ความกดดันทางเศรษฐกิจ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีที่อาจมีข้อห้าม เช่น เรื่องการแสดงออกทางเพศ ความก้าวร้าว เป็นต้น
5. บทบาทในการสร้างความสามัคคีในกลุ่ม เกิดความภาคภูมิใจในชุมชนและชาติ
6. บทบาทในการให้ความบันเทิง สนุกสนานเพลิดเพลิน
7. บทบาทในการให้การอบรม สั่งสอนคุณธรรม ค่านิยม ความประพฤติ แก่บุคคลในสังคม
8. บทบาทในการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยว นำมาซึ่งการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม และรายได้เข้าประเทศ และท้องถิ่น

เพลงพื้นบ้านหรือสิ่งพื้นบ้านอื่น ๆ มีหน้าที่ในสังคมดังนี้ (พรพิไล เทพคำ, 2539)

1. แสดงให้เห็นความเป็นเอกภาพ ความเป็นพื้นบ้านของคนในชุมชนหรือสังคมนั้น
2. เป็นนันทนาการของสังคม เช่น ความไพเราะของเสียง เนื้อหาที่นำมาเสนอ ความแปลก ความตลกขบขัน ความพร้อมของหมู่คณะที่แสดง
3. ให้การรายงานข่าว มักนำเหตุการณ์ต่าง ๆ แทรกเข้าไปในการนำเสนอ
4. ให้ความเห็นและชักจูงให้ผู้รับสารเกิดความคิดหรือทัศนคติอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น
5. การให้การศึกษ บางทีอาจแทรกเข้ามาโดยไม่ตั้งใจ อาจให้แนวทางการดำเนินชีวิตว่าควรทำอย่างไร

จากแนวคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่าสื่อพื้นบ้านมีประโยชน์ต่อการสื่อสารเป็นอย่างมาก เพราะสื่อพื้นบ้านเป็นการบันเทิงและเป็นการสื่อแบบบุคคล การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทำได้ง่ายเมื่อได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์กับรูปแบบของสื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในชุมชนที่สามารถนำเสนอสาระด้านพัฒนาไปสู่ชุมชน เป็นการแสดงค่านิยมและวิถีชีวิตของประชาชนระดับพื้นฐานของชาติ การใช้ภาษาถิ่นทำให้การสื่อสารระหว่างผู้ส่งและผู้รับแจ้งชัด ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้สื่อพื้นบ้านเข้าถึงชุมชนได้สนิทสนม และเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการสื่อสารในชุมชนนั้นเป็นอย่างดี

ปัจจุบันสื่อพื้นบ้านทั้งหลายต่างเปลี่ยนแปลงปรับปรุงตัวเองเพื่อให้ทันต่อกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อความเหมาะสมกับสภาพสังคมอยู่ตลอดเวลาเพื่อความอยู่รอด รัฐและเอกชนก็สนับสนุนกิจการของสื่อพื้นบ้านในด้านอนุรักษ์และเผยแพร่กิจการรัฐส่วนใหญ่เป็นไปในทางการศึกษาและการท่องเที่ยว ส่วนเอกชนมักใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อผลประโยชน์ทางการประชาสัมพันธ์ของตน หน้าที่ของสื่อพื้นบ้านกำลังเปลี่ยนไป เราควรรยอมรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านี้ว่าเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เพราะการเปลี่ยนแปลง (Change) ย่อมนำไปสู่การพัฒนา (Development)

จากการสำรวจของ จุมพล รอดคำดี และคณะ พบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีสื่อพื้นบ้านอยู่มากพอสมควร หมอลำเป็นสื่อพื้นบ้านที่เข้าถึงชาวบ้านได้มากที่สุด สังเกตได้จากงานบุญประเพณีต่าง ๆ จะมีหมอลำร่วมอยู่ด้วยเสมอ จากการสัมภาษณ์พบว่า หมอลำมีประโยชน์ในด้านการสร้างความบันเทิง การรักษาประเพณี ให้ความรู้ทั้งทางโลก ทางธรรม นอกจากนี้ยังช่วยส่งเสริมเผยแพร่นโยบายของ

รัฐบาลในด้านต่าง ๆ อีกด้วย ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนมากถือว่าเขาเคยทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ให้กับสังคมถึงร้อยละ 96.90 (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, สื่อสารเพื่อการพัฒนา หน่วยที่ 13)

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าสื่อพื้นบ้านต่าง ๆ ยังอยู่ในความนิยมและความต้องการของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น ทั้งทำหน้าที่ให้ความสนุกสนานและถ่ายทอดข่าวสารความรู้มาโดยตลอด ช่วยส่งเสริมนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล หากรัฐบาลให้การสนับสนุนส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์และส่งเสริมผู้ประกอบการอาชีพศิลปินให้มีความมั่นคงและเป็นที่ยอมรับของสังคม สื่อพื้นบ้านย่อมจะอำนวยความสะดวกในการสื่อสารได้ไม่แพ้สื่อมวลชนประเภทอื่น เพราะสื่อพื้นบ้านมีคุณสมบัติพิเศษที่สื่อมวลชนที่ทันสมัยยังไม่สามารถทำได้ และสื่อพื้นบ้านสามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ความเป็นไปในปัจจุบันได้ดีอีกด้วย เพราะประชาชนในประเทศไทยส่วนใหญ่อยู่ในชนบทที่ยังยึดถืออยู่ในแบบแผนประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิม สื่อพื้นบ้านจึงมีความเหมาะสมในการถูกสร้างสรรค์ให้เป็นตัวกลางของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาถ่ายทอดความรู้ ควบคู่ไปกับการบันเทิงที่สามารถให้ได้อย่างไม่มีขีดจำกัด

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับหมอลำ

หมอลำเป็นสื่อพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งทำหน้าที่สื่อสารในสังคมหรือส่งสารให้แก่คนจำนวนมากในสังคม โดยเฉพาะสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ลานช้อย, 2529) หมอลำเปรียบเสมือนตัวแทนของการดำเนินชีวิตของชาวอีสานอีกระดับหนึ่ง และได้บันทึกภาพของสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอีสานไว้อย่างมากมาย (ฟ้าเมืองทอง, พศุคจิกายน , 2530)

หมอลำ หมายถึง บุคคลผู้มีความชำนาญในการแสดงศิลปะลีลาประกอบการขับร้องชนิดหนึ่ง ซึ่งกลมกลืนกับดนตรีอย่างเหมาะสม มีถิ่นกำเนิดบริเวณภาคอีสานของไทย และในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (เดลินิวส์, เมษายน, 2537)

จาวรอน ธรรมวัตร (2528) ได้นิยามคำว่า "หมอลำ" ไว้ดังนี้

ก. หมอลำ หมายถึง ศิลปินผู้ขับร้องเพลงพื้นบ้าน หรือผู้มีความชำนาญในการขับลำนำด้วยภาษาถิ่นอีสาน ประกอบเสียงดนตรีพื้นบ้านคือ แคน

ข. หมอลำ หมายถึง การแสดงเพลงพื้นบ้านอีสานประเภทหนึ่งซึ่งมี แคน ท่วงทำนอง ภาษา เนื้อหา ตามคตินิยมของชาวอีสาน

นอกจากนั้น อุดม บัวศรี (2528) ยังกล่าวว่า หมอลำ คือ ผู้ที่สามารถจำหนังสือกลอนที่เขาจารึกไว้แล้วใส่ไว้ในกระบอกลำไม้ไผ่เป็นจำนวนลำ ๆ เมื่อจำได้เป็นลำจึงเรียก “หมอลำ” และนับเป็นอาชีพเก่าแก่ดั้งเดิมของชาวอีสาน คนที่จะเป็นหมอลำได้ต้องเป็นผู้มีสติปัญญาดี ชยัน อดทน และมีปฏิภาณเป็นเลิศในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า สรุปคือผู้ชำนาญในการลำเรียกว่า “หมอลำ” เหมือนผู้ชำนาญในการดูหมอ เรียกว่า “หมอมอ” ชำนาญในการเป่าแคน เรียกว่า “หมอแคน”

คำว่า “รำ” ในภาษาไทยกลาง ซึ่งหมายถึง “การพ้อนรำ” นั้น ในภาษาไทยอีสานใช้คำว่า “พ้อน” จะเห็นว่าในภาษาไทยอีสานจะไม่ใช้คำว่า “รำ” แต่จะใช้เฉพาะคำว่า “ลำ” ฉะนั้น “หมอลำ” จึงหมายถึง “นักร้อง” นั่นเอง (เจริญชัย ชนไฟโรจน์, 2516)

ประวัติความเป็นมาของหมอลำ

หมอลำมีมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ แต่ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าเกิดขึ้นเมื่อไร สันนิษฐานได้ว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องมีการขับร้องซึ่งผูกขึ้นตามภาษาของตนประกอบกับชาวอีสานมีวรรณคดีแพร่หลายอยู่มาก จนมีการจารึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้เป็นคำกลอนเรียกว่า “คัมภีร์” (จารุวรรณ ธรรมวัตร , 2528) หมอลำมีกำเนิดจากสาเหตุ 3 ประการ ดังนี้ (ข่าวสารหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2529)

1. เกิดจากพิธีกรรมบำบัดโรคภัย และพิธีกรรมเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร เช่น ลำผีฟ้า ลำสอง ลำทรง หมอลำในกลุ่มนี้เกิดจากความเชื่อเรื่องผีฟ้า ผีแคน หมอลำจึงมีบทบาทในฐานะพิธีกรรมเพื่อผ่อนคลายความบีบคั้นของปัจเจกชน และสังคม

2. เกิดจากการอ่านหนังสือผูก คือ วรรณกรรมพื้นบ้านที่จารึกลงในใบลาน อาจเป็นเรื่องราวชาดก หรือนิทานพื้นบ้านที่สนุกสนาน เช่น การเกิด เลียงสวาสดิ์ ซึ่งธรรมเนียมการอ่านหนังสือผูกของชาวอีสานนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ความบันเทิง หรือเป็นมหรสพของชุมชน

3. เกิดจากการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว

4. เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากการทำงาน (สว่าง เลิศฤทธิ์, 2527)

ความโด่งดังของหมอลำ หมอแคนในอดีต ทำให้ดนตรีประเภทต่าง ๆ ของเมืองสยามต้องตกต่ำถึงที่สุด เป็นเหตุให้รัชกาลที่ 4 ทรงออกประกาศห้ามเล่นแฉ่วลาว คือลำแคนในปี พ.ศ. 2408 โดยอ้างถึงการเอาอย่างลาว และอ้างความวิบัติต่าง ๆ เช่น ฝนไม่ตกตามฤดูกาลเพราะเอาประเพณีคนอื่นมาเล่น ใครเล่นจะรับภาณี จึงทำให้ลำแคนต้องซบเซาลงตั้งแต่นั้นมา จะมีการเล่นบ้างตามหัวเมืองแถบอีสานเท่านั้น (อุดม บัวศรี, 2526)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ศิลปะหมอลำได้เริ่มก่อตัวขึ้นอีกครั้งหนึ่ง จนถึงช่วงปลายรัชกาลที่ 5 จึงได้พบหลักฐานการเริ่มต้นของหมอลำที่เข้าสู่ระบบระเบียบที่ชัดเจน ปรากฏหลักฐานว่ามีการอัดแผ่นเสียงหมอลำออกจำหน่ายแก่ผู้สนใจทั่วไป พร้อมทั้งมีการโฆษณาทางหนังสือพิมพ์อย่างกว้างขวาง (ไพฑูริย์ แพงเงิน, 2534) ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้สนับสนุน และเปิดโอกาสให้มีการลำแคนได้เต็มที่ โดยเฉพาะในสมัยจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นับเป็นยุคทองของหมอลำอีสาน (อุดม บัวศรี, 2526)

สมัยที่หมอลำเริ่มมีวิวัฒนาการเข้าสู่ระบบที่ทันสมัย ไพฑูริย์ แพงเงิน (2534) ได้แบ่งหมอลำในระยะเริ่มแรกที่มีการอัดเสียงไว้ 4 รุ่น ดังนี้

1. หมอลำรุ่นโบราณ หมอลำรุ่นนี้ไม่ปรากฏหลักฐานที่เป็นรายชื่อ แต่มีการอัดในแผ่นเสียงซึ่งอยู่ในราว ๆ พ.ศ. 2463

2. หมอลำรุ่นแรก ได้กำหนดเอาจากกรับตีกแผ่นเสียงในรุ่นต้น ๆ เช่น แผ่นเสียงตรา-
กระต่าย แผ่นเสียงตราฟิลิปส์ และแผ่นเสียงตราสิงโต หมอลำในรุ่นนี้ที่ปรากฏชื่อ เช่น หมอลำ
คุณ ถาวรพงษ์, จอมศรี บรรลุศิลป์, คำพอง ชันทอง, บุญเรือง ทองใบ, ทองมี สมศรี เป็นต้น

3. หมอลำรุ่นกลาง หมอลำรุ่นนี้ส่วนใหญ่ ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน แต่ได้กลายสภาพไปเป็นครู
สอนลำให้แก่รุ่นหลังต่อมา เช่น หมอลำเคน ดาเทศา, หมอลำทองมาก จันทะลือ, หมอลำสุนทร ชัยรุ่งเรือง
หมอลำสุนทร นกเขาหลิว, หมอลำบุญหลาย ฟ้าสะอื้น, หมอลำอัมพร สว่างจิตต์, หมอลำนาคแก้ว ทวีสุข,
หมอลำคำเขียน มุ่งสิน, หมอลำบุญยัง สุภาพ เป็นต้น

4. หมอลำรุ่นปัจจุบัน หมอลำในยุคนี้ถือเป็นหมอลำที่มีพัฒนาการสูงสุด ทั้งนี้เพราะมีการ
ประยุกต์รูปแบบที่ผสมผสานทั้งเครื่องดนตรี เนื้อหากลอนคำ และจังหวะในการแสดง ซึ่งมีหมอลำในยุคนี้
เช่น ทองคำ เพ็งดี, ฉวีวรรณ ดำเนิน, ราตรี ศรีวิไล เป็นต้น ส่วนรุ่นใหม่ล่าสุดจริง ๆ ได้แก่ สุภาพ
ดาวดวงเด่น, บานเย็น รากแก่น, บานเย็น ศรีวงษา, พรศักดิ์ ส่องแสง, พิมพ์ พรศิริ เป็นต้น
(ไพบูลย์ พงเงิน 2534)

การแบ่งประเภทหมอลำ และการลำ

จากหนังสือวัฒนธรรมไทยเรื่องการละเล่นพื้นเมือง (อ้างในประเทือง คล้ายสุบรรณ, 2528) ได้
แบ่งประเภทการลำออกเป็น 3 ประการ คือ

1. การลำเรื่อง เป็นการลำคนเดียว จะเป็นหญิง หรือชายก็ได้ที่ลำเล่าเรื่องนิยาย หรือชาดก
เก่าๆ หรือเล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น มีการลำเดินดง ชมนกชมไม้ ชมป่า ชมเขา แทรกเข้าไปในเรื่อง
เรื่อง
2. การลำประชัน เป็นการลำระหว่างสองฝ่าย จะเป็นชาย หรือหญิงก็ได้ เป็นการลำโต้ตอบ เช่น
โต้ถามความรู้ซึ่งกันและกันในทางคติโลกและคติธรรม หรือถามเกี่ยวกับเรื่องราวเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ
3. การลำเกี่ยว เป็นการลำบทเกี่ยวพาราสีระหว่างชายหญิง

ในหนังสือการละเล่นพื้นเมืองภาคอีสานของกองวรรณคดี และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร
(อ้างในประเทือง คล้ายสุบรรณ, 2528) อธิบายว่า หมอลำมี 5 ประเภทคือ

1. หมอลำเรื่อง หรือหมอลำหมู่ มีวิวัฒนาการมาจากหมอลำพื้น ที่ระยะแรกมีหมอลำเพียงคนเดียว เป็นผู้ขับลำเรื่องราวทางศาสนา หรือวรรณคดีพื้นบ้านภาคอีสานโดยขับลำประกอบแคน มีตัวผู้แสดงเป็นพระเอกนางเอกตามท้องเรื่อง มาภายหลังได้มีการผูกเรื่องขับลำขึ้นเอง มีผู้แสดงประกอบครบทุกคน บทลำมีบทเดินดง ชมนก ชมไม้ ชมป่า ชมเขาไปในตัวด้วย ทำนองลำเป็นลีลาช้า ๆ นุ่มนวลอ่อนช้อย มีการพ็อนในตอนตัวแสดงจะเข้าโรง การแต่งกายแต่งแบบลิเกภาคกลาง แต่ไม่นิยมสวมชุดา และยังมีคณะแบบลิเกด้วย บางที่เรียกกันว่า "ลิเกลาว"

2. หมอลำกลอน เป็นหมอลำที่ขับลำเรื่องยาว ๆ โดยได้ดัดแปลงรายละเอียดของเนื้อร้องใหม่ คงแต่ใจความสำคัญของเรื่องเอาไว้ บทลำที่แต่งขึ้นใหม่นี้มุ่งเอาความหมายและความไพเราะของบทกลอนเป็นสำคัญ จึงเรียกว่า "หมอลำกลอน" วิธีการลำมักจะลำ 2 คน อาจเป็นชายคู่หรือหญิงกับชายสลับกันก็ได้ การลำชนิดนี้บางทีก็เรียกว่า "ลำคู่" ได้แก่ ลำเกี่ยว ลำใจหทัยแก่ ลำเตี้ย กลอนเบ็ดเตล็ด ลำชิงชู้ สำหรับลำชิงชู้ อาจจะเป็นการเล่นชิงนางระหว่าง ชาย 2 หญิง 1 หรือชาย 1 หญิง 2 ก็ได้

วิธีร้องจะเป็นการร้องโต้ตอบซักถามให้เล่าเหตุการณ์ ได้ถามทุกข์สุข หรือซักถามปัญหาทั้งทางโลกทางธรรมเช่นเดียวกับการเล่นซักถามปัญหาทางศาสนาของเพลงพื้นบ้านภาคกลาง

3. หมอลำเพลิน เป็นหมอลำที่ดัดแปลงขึ้นใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยเปลี่ยนทำนอง ทำให้มีจังหวะเร็วขึ้น การเล่นมีผู้แสดงหลายคน ลำเป็นเรื่องเช่นเดียวกับลำเรื่อง แต่มีทำนองเร็วขึ้นคล้ายท่ารำโน้ห์รา และมีการพ็อนการเต้นประกอบตลอดเรื่อง ดนตรีมีดนตรีสากลเข้ามาประกอบกับแคน การแต่งกายของผู้แสดงฝ่ายหญิงมักจะนุ่งผ้าสั้น ๆ และเห็นโคนขาขาวเช่นเดียวกับทางเครื่องวงดนตรีลูกทุ่ง บางครั้งจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ลำกษาวา"

4. **หมอลำประยุกต์** เป็นหมอลำที่คณะสุนทราภรณ์ประยุกต์ขึ้น มีลักษณะตรงข้ามกับหมอลำเพลิน คือ ให้ผู้แสดงแต่งกายแบบพื้นเมืองอีสาน มีการลำหลายแบบ ทั้งลำกลอน ขวอนพ็อน ขวอนชิงสลับกัน ใช้ดนตรีพื้นเมืองคือ แคน พิณ กลอง เป็นต้น

5. **หมอลำผีฟ้า** เป็นการลำรักษาโรค บางแห่งเรียกหมอลำบัว หรือหมอลำสอง มีลักษณะคล้ายกับการเข้าทรงของภาคกลาง คือเมื่อมีคนเจ็บป่วย ก็จะไปหาผู้ที่สามารถเชิญผีฟ้ามาเข้าทรงได้ และเมื่อจัดการเชิญผีฟ้ามาเข้าทรงลำสองดูว่าเจ็บป่วย หรือผิดผีอะไร จะรักษาอย่างไร คนที่ลำผีฟ้าจะแต่งกายตามที่ผีมาเข้า คือ ผีผู้ชายก็แต่งตัวผู้ชาย ผีผู้หญิงก็แต่งตัวผู้หญิง วิธีการจะมีการขับลำ และพ็อนรำไปด้วย มีแคนเป็นดนตรีประกอบสำหรับบทรำนั้นเมื่อผีฟ้ามาเข้าผู้เข้าทรงก็จะขับลำไปได้เอง

หากพิจารณาการเล่นหมอลำในแง่ความมุ่งหมายของการเล่น จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528) ได้แบ่งประเภทของหมอลำออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. การลำเพื่อรักษาโรค ได้แก่ ลำสอง และลำผีฟ้า

1.1 ลำสอง เป็นการลำเพื่อสอดส่องหาสาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บ ใจความในการลำจะเป็นการเชิญผีมาเข้าทรง เพื่อซักถามสาเหตุของโรค และวิธีรักษา ทำนองที่ใช้ในการขับลำ เป็นกลอนลำทางยาว ซึ่งเป็นทำนองซ้ำ

1.2 ลำผีฟ้า เป็นการลำเพื่อบูชาพระยาแถน ผีฟ้า หรือเทวดาของชาวอีสาน ขอให้ช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เนื้อความที่ขับลำเป็นการอัญเชิญผีฟ้า หรือพระยาแถนลงมา

2. การลำเพื่อความบันเทิงและสั่งสอน เนื้อเรื่องที่ขับลำ เช่น วรรณคดี นิทานพื้นเมือง สุภาษิต ปัญหาคติโลกคติธรรม หรือสภาพความเป็นอยู่ หรือสังคม

ประเภทของหมอลำจากอดีตจนถึงปัจจุบัน อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า หมอลำในยุคเริ่มต้นนั้นเป็นหมอลำประเภทพิธีกรรมชนิดที่ใช้ผู้ลำ หรือหมอลำจำนวนน้อย และถือว่าหมอลำพื้นเป็นหมอลำประเภทแรกในยุคเริ่มต้น ซึ่งอาจจะอยู่ในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับหมอลำผีฟ้าและหมอลำสอง หลังจากนั้นได้วิวัฒนาการ

มาเรื่อย ๆ ลูทมอลำกลอน หมอลำหมู่ หมอลำเพลิน หมอลำลูกทุ่ง หรือวงดนตรีลูกทุ่งแบบอีสานที่มุ่งความบันเทิง จนล่าสุดในปัจจุบันของหมอลำที่เกิดรูปแบบใหม่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวคือ หมอลำได้พัฒนาการมาสู่จุดที่เรียกว่า หมอลำซิ่ง

ดนตรีที่ใช้ประกอบหมอลำ

ดนตรีพื้นบ้านของอีสานที่ใช้ประกอบการเล่นหมอลำ ได้แก่ แคน พิณ ซอ โป่งกลาง ไหวด (เดลินิวส์, กุมภาพันธ์, 2539) แต่จะมีแคนเป็นเครื่องดนตรีหลัก แคนเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่าของอีสานทำด้วยไม้ซาง ซึ่งเป็นไม้ตระกูลไม้ไผ่ แคนมี 4 ชนิด คือ แคนหก แคนเจ็ด แคนแปด และแคนเก้า (อุดม บัวศรี, 2528) แต่ปัจจุบันมีการประยุกต์โดยการนำเครื่องดนตรีสากลมาประกอบเข้ากับหมอลำ เช่น กลองชุด กลองทอม คีย์บอร์ด กีตาร์ หรือพิณอีสานที่ดัดแปลงเป็นกีตาร์ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อสร้างความครึกครื้น และสนุกสนานให้กับคนฟัง และเป็นการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย โดยยังคงพื้นฐานเดิมของความเป็นหมอลำไว้อย่างเหนียวแน่น (เพชรดา บัวแก้ว, 2537)

กลอนลำ หมายถึง บทกลอนที่หมอลำใช้ลำ หมอลำทุกประเภทล้วนใช้กลอนลำทั้งสิ้น กลอนลำมีลักษณะเป็นร้อยกรองคล้ายโคลงสุภาพของไทยภาคกลาง ถ้าแบ่งตามเนื้อหาแล้วกลอนลำมีหลายประเภท เช่น กลอนเกี้ยว กลอนนิทาน กลอนศีลธรรม กลอนพรรณนาธรรมชาติ และกลอนวิชาการอื่น ๆ (สยามรัฐ, กุมภาพันธ์, 2539)

ทำนองของหมอลำ กลอนลำที่หมอลำใช้ลำมีทำนองหลัก 4 ทำนอง ได้แก่ ทำนองลำทางยาว ทำนองลำทางสั้น ทำนองลำเตี้ย และทำนองลำเพลิน (เจริญชัย ชนไพโรจน์, 2526)

ลำทางยาว เป็นคำกลอนที่มีทำนองช้าอ่อนโยนเพราะมีการเอื้อนเสียง เพื่อให้เกิดความไพเราะ จับใจผู้ฟัง เป็นการบรรยาย หรือพรรณาสภาพของธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขา ทะเล ความรัก ความพลัดพราก ความแห้งแล้งกันดาร ความน่าเวทนา เป็นต้น (นันทวีร์ ชันผง, 2537)

ลำทางสั้น เป็นกลอนลำที่มีท่วงทำนองการเดินกลอนที่รวดเร็วกระชับ ไม่มีการเอื้อนเสียง (ยกเว้นในตอนที่เกิดรับลำ หรือตอนขึ้นลำ) ใช้สำหรับการบรรยายเนื้อความที่ต้องการความรวดเร็ว โดยมุ่งถึงเนื้อหาสาระของคำกลอนมากกว่าจะมุ่งเอาความไพเราะเพราะพริ้ง ส่วนใหญ่จะใช้คำกลอนที่เป็นการตอบปัญหา หรือสอบถามปัญหา เล่าประวัติ หรือนิทานวรรณคดี บรรยายเนื้อหาทางคติโลก หรือคติธรรม (ไพบุลย์ แพงเงิน, 2534)

ลำเตี้ย เป็นการลำแหวกด้วยเพลงกับลำทางสั้น หรือนำเพลงมาร้อง หรือลำต่อจากการลำทางยาว แต่เพลงเหล่านี้ชาวอีสานไม่เรียกว่าเพลง แต่เรียกว่าลำเตี้ย ได้แก่ เตี้ยโฆ เตี้ยพม่า โดยจะมีบทร้องเป็นภาษาไทยกลาง ส่วนทำนองเป็นทำนองเพลงไทยเดิม (นันทวีร์ ชันผง, 2537)

ลำเพลิน เป็นการลำที่ไม่มีการเอื้อนเสียง จังหวะเร็วสนุกสนานเพื่อให้เข้าลีลาการเต้น การลำจะมีการพ้องประกอบอยู่เกือบตลอดเวลา มีการลำที่ไม่เคร่งครัด จะมีการเกี้ยว หรือลำนอกเรื่องได้ (มิ่งเมลิอง บุตรสุริยา, 2526)

คุณสมบัติของผู้เป็น หมอลำ หมอแคน (เจริญชัย ชนไฟโรจน์, 2526)

1. น้ำเสียงดี ผู้ที่จะเป็นหมอลำจะต้องมีเสียงที่เหมาะสมจะขับลำได้ ไม่เช่นนั้นจะทำให้การลำขาดความไพเราะ ส่วนหมอแคนไม่จำเป็นต้องใช้น้ำเสียง ฉะนั้นเสียงจะดี หรือไม่ดีนั้นไม่ใช่สิ่งสำคัญ หรือเป็นอุปสรรคสำหรับการฝึกที่จะเป็นหมอแคน

2. บุคลิกลักษณะ จะต้องมีบุคลิกลักษณะท่าทางที่ดีพอควร และพอจะฝึกหัดได้ (รูปสมบัติ) กล่าวคือ ร่างกายไม่ทุพพลภาพ และมีความสามารถแสดงออกได้ดี ไม่เคอะเขิน วางบุคลิกให้เหมาะสมกับตัวละครที่ได้รับมอบหมายให้แสดงด้วยกิริยาท่าทาง

3. มีความรู้ ความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบดี และความจำดีด้วย พุฒ่างาย ๆ การเป็นหมอลำจะต้องท่องจำวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ หรือเนื้อเรื่องต่าง ๆ ที่จะนำไปแสดงให้ได้ หรืออาจต้องใช้ปฏิภาณโต้ตอบ

กันเป็นการแสดงความรู้ หรือถกปัญหากันซึ่งไม่ได้เตรียมเนื้อเรื่องไว้ก่อน ฉะนั้นหมอลำจะต้องแสวงหาความรู้ ให้กว้างขวางทั้งทางโลก และทางธรรม ผู้ที่ไม่มีความรู้ก็อาศัยนักปราชญ์อาจารย์เป็นผู้แต่งกลอนให้ ส่วน หมอแคนก็ต้องมีความสามารถที่จะเลือกทำนองและจังหวะให้เข้ากันกับทำนองลำ และยังต้องมีกลเม็ดในการเป่าซัดแทรกการขับอยู่ตลอดเวลา

เมื่อมีคุณสมบัติพร้อมจะเป็นหมอลำ หมอแคนแล้ว ก็ต้องฝึกหัด หรือศึกษากับผู้รู้ผู้ชำนาญทาง ขับลำและเป่าแคนลำหรับพวกหมอลำ ชั้นแรกก็ต้องท่องจำ หรือเรียนรู้วรรณคดี หรือเรื่องต่าง ๆ ทัว ๆ ไปให้รอบรู้ ต่อมาก็เรียนทำนอง จังหวะจนสามารถออกแสดงได้ นอกจากจะเรียนกับอาจารย์หมอลำ และยังสามารถไปซื้อกลอนลำที่พวกหมอลำแก่ง ๆ และชำนาญเขียนขึ้น มาอ่านท่องจำได้ ส่วนการเป่าแคนก็เช่นกัน ต้องศึกษาจากผู้ชำนาญทางเป่าแคน และฝึกหัดจนมีความชำนาญ ฉะนั้นการแสดงหมอลำ - หมอแคนนั้น จะประทับใจคนดูมากน้อยแค่ไหนจึงขึ้นอยู่กับเนื้อเรื่อง และตัวผู้แสดงเป็นลำคัญ

จำนวนคนที่ใช้ลำ

สมัยก่อนการเล่นหมอลำประกอบด้วยชาย - หญิง ไม่เกิน 3 คน แต่ส่วนมากมักจะมี 2 คน ชาย - หญิง ร้องโต้ตอบกัน หมอลำคนหนึ่งสามารถแสดงได้หลายบทบาทไม่ว่าจะเป็นผู้ร้าย พระเอก ราชา หรือเสนา เพียงแต่เปลี่ยนคำร้อง หรือเนื้อร้อง ปัจจุบันนี้การแสดงหมอลำแต่ละครั้งต้องใช้คนเพิ่มขึ้น เพื่อให้เร้าใจ และมีรสชาติในการดูมากขึ้น คนหนึ่งเล่นได้เพียงบทบาทเดียว จึงไม่ต้องแปลกใจว่าหมอลำคณะแต่ละคณะมีผู้แสดงเป็นร้อย ๆ ชีวิต (สว่าง เลิศฤทธิ์, 2527)

การแต่งกาย

หมอลำจะแต่งกายตามสบาย ไม่พิถีพิถัน แต่จะเน้นเกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำสำนวนกลอนลำมากกว่า สถานที่แสดงก็จัดอย่างง่าย ๆ ไม่ต้องมีฉาก ไม่ต้องมีหลังคา เพียงแต่ยกพื้นสูงพอให้คนยืนอยู่ได้ 2 - 3 คน เวทีหมอลำทางภาคอีสานเรียกว่า "ห้าน" เช่น ห้านหมอลำ ห้านราวง

จะเห็นว่าขั้นตอนต่าง ๆ ในการแสดงหมอลำในสมัยก่อน มักจะใช้วิธีการแบบเรียบง่าย อาศัยวัสดุอุปกรณ์ที่พอหาได้ในหมู่บ้าน ผิดจากเดี๋ยวนี้นี้มีเวทีลอยฟ้า เวทีเคลื่อนที่ แสงเสียงแพรวพราว ชุดของหมอลำแต่ละคนได้รับการสั่งตัด ออกแบบเป็นพิเศษตามแบบที่ทันสมัย (เพชรดา บัวแก้ว, 2537)

หมอลำจะมีการแสดงในโอกาสใด

การเล่นหมอลำส่วนมากจะเล่นเพื่อความบันเทิง ฉะนั้นจึงมักจะเล่นเมื่อมีเทศกาลงานประจำ เช่น งานทอดผ้าป่า งานทำบุญอุทิศกุศลไปยังผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว แต่เดิมนั้นหมอลำเป็นมหรสพที่สำคัญเพียงอย่างเดียวในสังคมอีสาน และเป็นการแสดงที่ได้รับความนิยมแพร่หลายทั้งคนรุ่นหนุ่ม และคนวัยชรา แต่ปัจจุบันมีประเภทของการบันเทิงการเพิ่มมากขึ้น เช่น วงดนตรีลูกทุ่ง ลิเก มวย รำวง รวมทั้งรายการต่าง ๆ ในโทรทัศน์ นันทนาการเหล่านี้ทำให้บทบาทของหมอลำลดลง คนเริ่มหันมาสนใจมหรสพดังกล่าวมากขึ้น

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการแสดงหมอลำ

นับวันอิทธิพลจากหลาย ๆ ด้านจะโหมกระหน่ำวัฒนธรรมพื้นบ้านให้สลายหายไป หรือแตกแยกออกไปจนถึงรูปแบบดั้งเดิม สว่าง เลิศฤทธิ์ (2527) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้หมอลำเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ไว้ ดังนี้

1. ปัจจัยทางเทคโนโลยี

การแสดงออกเพื่อความบันเทิง (นันทนาการ) สังคมไทยปัจจุบันได้

เข้ามาแทรกเพื่อเป็นตัวเพิ่มความสนใจแก่ผู้ชมมากขึ้น เช่น การแสดงของวงดนตรีลูกทุ่ง การแสดงคอนเสิร์ต แม้กระทั่งการประกวดร้องเพลงตามงานวัด หมอลำก็ได้รับเอาเทคโนโลยีเข้ามาตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมอลำจึงจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่หมอลำนำมาใช้ประกอบการเล่นหมอลำ เช่น เครื่องดนตรีตามแบบทางตะวันตกมาใช้ เช่น แซกโซโฟน กีตาร์ กลองชุดเบส ฯลฯ เครื่องดนตรีเหล่านี้มีเสียงเร้าใจ แปลกใหม่ น่าตื่นเต้นสำหรับผู้ชม แต่คนก็ได้มีบทบาทสำคัญอยู่ไม่แพ้เครื่องดนตรีเหล่านี้

เหมือนกัน

ระบบแสงเสียงสมัยก่อนนั้นเมื่อมีการแสดงหมอลำ ถ้าแสดงในตอนกลางคืน ก็มักจะใช้ไฟได้ (ไฟกระบอก) ตะเกียงเจ้าพายุ หรือไม้ก็เครื่องปั้นไฟฟ้าซึ่งต้องเติมน้ำมันบ่อย ๆ ระบบเสียงก็ไม่เข้าใจ คือ จะมีลำโพง 1 คู่ ไมโครโฟน 1 อัน แต่เดี๋ยวนี้หมอลำมีระบบแสงเสียงเหมือนกับวงดนตรีทั่วไป มีไฟกระพริบ ระบายระยับ ไฟสปีทไลท์ ลำโพงหลายขนาดทั้งที่มีเสียงทุ้ม เบา ตามความต้องการ เฉพาะเครื่องดนตรี และ ระบบเสียงต้องเคลื่อนย้ายด้วยรถบรรทุกขนาดใหญ่

2. ปัจจัยทางด้านการเข้ามาของอารยธรรมตะวันตก

การแสดงหมอลำนั้นเมื่อถึงกำหนดเวลาทำการแสดงจะเริ่มต้นหักท่ายกับผู้ชม แนะนำตัวเอง หลังจากนั้นก็จะเริ่มเข้าเนื้อเรื่อง แต่ปัจจุบันก่อนการแสดงจะต้องมีการเดินโชว์เหมือนวงดนตรี มีการร้องเพลงตามสมัยนิยม มีริ้ววประกอบการร้องเพลง ลีลาการเดินตามแบบที่พบทั่วไปในดิสโก้เฮค จังหวะเร็ว ท่วงทำนองการรำก็เร็วขึ้น โดยเฉพาะลำเพลินจะมีมากที่สุด บางครั้งการรำจะแทรกเพลงลูกทุ่งเข้าไป

3. ปัจจัยทางสังคม

ความนิยมเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้หมอลำเปลี่ยนไป เนื่องจากปัจจุบันหมอลำมีหลายวงใน จังหวัดต่าง ๆ ทางภาคอีสาน ถ้าหมอลำคณะไหนแสดงดีมีผลงานเป็นที่ยอมรับของผู้ชมหมายถึงต้องมีงานแสดงอยู่เรื่อย ๆ ฉะนั้น หมอลำคณะต่าง ๆ จึงต้องปรับปรุงด้านต่าง ๆ เพื่อเอาใจผู้ชม คณะหมอลำที่มีชื่อเสียงในปัจจุบัน ได้แก่ คณะอุดมศิลป์ ทองมี มากลัย ตำเกิง ทองจันทร์ ก้องฟ้า มหาราช เป็นต้น หมอลำบางคณะได้เปลี่ยนรูปแบบจากหมอลำเพลินมาเป็นหมอลำประยุกต์ เช่น หมอลำคณะของพรรคักดี สองแสง ซึ่งได้นำเอาเพลงลูกทุ่งมาผสมผสานกับลำเพลิน

ภาพยนตร์เป็นผลกระทบอันหนึ่งต่อความนิยมของผู้ชม กล่าวคือเนื้อหาและเทคนิคการเสนอความบันเทิงจะต่างจากหมอลำทั้งระบบแสงเสียง และความเร็วของการดำเนินเรื่อง ชาวอีสานจึงเริ่มหัน

ไปสนใจภาพยนตร์มากกว่าหมอลำ ทำให้แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงระบบการแสดงของหมอลำจำเป็นต้องปรับให้เข้ากับค่านิยมของผู้ชมอีกด้วย อีกประการหนึ่งผู้ชมหมอลำส่วนมากจะเป็นคนแก่คนเฒ่า ส่วนวัยรุ่นจะชอบการเต้นโชว์ และการร้องเพลงมากกว่า หมอลำจึงจำเป็นต้องปรับให้สามารถเอาใจ “ผู้ให้บริการ” ได้ทั้งสองวัย

4. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ

ปัจจุบันเศรษฐกิจของประเทศไทยเป็นระบบการแลกเปลี่ยนด้วยเงินตราเป็นสำคัญ ผลจากเศรษฐกิจที่เน้นความสำคัญของเงินเป็นหลัก ทำให้หมอลำมีผู้ยึดปฏิบัติเป็นอาชีพ มีสำนักงานที่นายทุนอยู่เบื้องหลัง มีการไปมาตามสถานีวิหุต่าง ๆ หรือการทำมิวสิควิดีโอ ในช่วงที่ว่างจากงานเทศกาล คณะหมอลำจะออกตระเวนแสดงตามหมู่บ้านโดยเก็บเงินค่าผ่านประตู การแสดงหมอลำจึงเปลี่ยนจากการเล่นเพื่อความบันเทิงโดยตรง มาเป็นการแข่งขันทำมหากิน โดยแฝงมาในรูปของความบันเทิง

บทบาท และหน้าที่ของหมอลำต่อสังคม (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2535)

1. ให้ความบันเทิง และความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่ผู้ชมผู้ฟัง
2. ให้ความรู้รอบรู้ และความรู้ต่าง ๆ แก่ผู้ฟังโดยสอดแทรกตามเนื้อเรื่อง เช่น การสอดแทรกข่าวสารด้านสาธารณสุขให้ผู้ฟัง ได้รับทราบข้อเสียของการบริโภคปลาดิบ อันจะก่อให้เกิดโรคมะเร็ง ไบโม่ในตับ หรือการสอดแทรกความรู้ด้านพุทธศาสนา ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การเมือง ในการ “ลำ” ของหมอลำทุกครั้ง
3. สร้างจุดรวมใจในเชิงวัฒนธรรม เป็นเสมือนเครื่องมือในการรวมเป็นสังคมเดียวกัน สื่อให้คนรู้จักกันมีความผูกพันเป็นมิตรกัน
4. สร้างเป็น Norm หรือสภาพการณ์ให้เกิดการยอมรับเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ กล่าวคือ เมื่อมีการรวมตัวกันดูหมอลำก็เปิดโอกาสให้คนปรับทุกข์พูดจา กัน ปรีกษาหรือปัญหากับผู้อาวุโส หรือผู้มีประสบการณ์มีหน้าตา หรือเป็นที่นับหน้าถือตาของคนในสังคม
5. เป็นสื่อมวลชนของท้องถิ่น (Local Media)

6. เป็นเครื่องมือสื่อสารระหว่างรัฐบาลกับประชาชน หรือระหว่างผู้แสดง (หมอลำ) กับผู้ชม
7. เป็นสื่อผสม (Media Mix) เข้าไปเสริมในส่วนที่ว่าง (Gap) ระหว่างชั้นประชาชนทั่วไปกับ

Mass Media หรือ Mass Music

การใช้หมอลำเป็นสื่อเผยแพร่ความรู้ด้านอื่น (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2535)

จากการที่หมอลำสามารถเผยแพร่บอกกล่าวให้ผู้ฟังได้เข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีอาจนับได้ว่าหมอลำเป็นจุดเริ่มต้นอย่างหนึ่งของการศึกษานอกระบบในภาคอีสานในอดีต เนื่องจากหมอลำสามารถลำเผยแพร่ทุกอย่าง สอดแทรกความรู้ใหม่ ๆ ให้เกิดความเข้าใจในสังคมปัจจุบัน โดยนำมาในรูปแบบของความบันเทิง นอกจากจะสนุกสนานในการฟังลำ แล้วผู้ฟังยังได้ข้อคิดข้อเตือนใจเมื่อกลับไปบ้านด้วย

ในอดีต ราชการได้เคยใช้หมอลำชักจูงชี้แนะประชาชนให้เห็นความแตกต่างระหว่างลัทธิคอมมิวนิสต์กับประชาธิปไตยว่ามีผลเสียอย่างไร นอกจากนั้นยังแต่งกลอนลำให้พวกที่หลงเข้าป่ากลับออกมาอยู่บ้านของตน ซึ่งกลอนลำนั้นนับได้ว่ามีผลทางจิตวิทยาสังคมเป็นอย่างมาก เมื่อมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ก็มีการใช้หมอลำลำเผยแพร่ให้ประชาชนไปใช้สิทธิเลือกตั้ง ในการนี้มีผู้สมัครหลายคนจ้างหมอลำไปลำหาเสียงให้ตนเอง และได้ผล คือ สามารถรับเลือกเข้าไปเป็นผู้แทนได้ก็มีจำนวนไม่น้อย หรือแม้แต่ตัวหมอลำเองก็ยังไม่ลำหาเสียงจนได้เป็นผู้แทนก็มีหลายคน

เมื่อรัฐบาลต้องการลดจำนวนประชากรของประเทศโดยการคุมกำเนิด ในภาคอีสานก็มีการแต่งกลอนลำถ่ายทอดออกอากาศทางวิทยุให้ประชาชนได้ฟังซึ่งได้ทั้งความบันเทิง และความรู้ นอกจากนี้ยังมีการแสดงที่สอดแทรกความรู้ด้านสาธารณสุขต่าง ๆ เช่น กลอนลำเชิญชวนให้ประชาชนไปฉีดวัคซีน

การลำเชิญชวนต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับทางราชการนั้น พ่อเสาร์ พงษ์ภาพ หรือหมอลำเสาร์เมืองอุบลราชธานี เป็นผู้มีความสามารถในกลอนเหล่านี้มาก เช่น โครงการอีสานเขียวก็มีส่วนในการใช้หมอลำประชาสัมพันธ์ทั้งโทษของการตัดไม้ทำลายป่าและประโยชน์ของต้นไม้ทำให้ประชาชนเข้าใจช่วยกันอนุรักษ์ต้นไม้มากขึ้น

ในด้านการเกษตร หมอลำก็มีบทบาทเช่น การเลี้ยงไก่บ้าน ในจังหวัดมหาสารคามมีการรณรงค์ เพื่อให้ชาวบ้านเลี้ยงไก่โดยแต่งกลอนลำวีซีเลี้ยงไก่ขึ้นแล้วให้หมอลำลำใส่เทปแจกแก่ชาวบ้านที่สนใจ เมื่อเขา ฟังแล้วนอกจากจะมีความสุขสนุกสนานเพลิดเพลินก็ยังมีความรู้ที่สามารถเลี้ยงไก่ได้ด้วย

ในเรื่องคณิตศาสตร์หมอลำมีส่วนในการสอนกฎทางคณิตศาสตร์ได้ เช่น โรงเรียนหัวตะพาน อุบลราชธานี ได้แต่งกลอนลำจำหน่ายแก่โรงเรียนต่าง ๆ เป็นลำเกี่ยวกับคณิตศาสตร์

ด้านภาษาไทย อาจารย์ประสิทธิ์ ไชยกาล โรงเรียนปทุมพิทยาคม อุบลราชธานี ได้แต่งกลอนลำ ราชศัพท์สอนแก่นักเรียนด้วย ส่วนภาษาอังกฤษ อาจารย์วาสนา แห่งทอง โรงเรียนเสด็จคำหาญ อุบลราชธานี ได้แต่งกลอนลำเรื่อง Tenses ต่าง ๆ ลำสอนนักเรียนด้วยเช่นกัน

ความสำคัญของหมอลำต่องานการศึกษาของนักเรียน

จากรวณ ชรรวมัตร์ (อ้างในลานซ้อย, 2529) ได้กล่าวว่า "หมอลำเป็นศิลปะการแสดงที่รับใช้ ชีวิตของคนอีสานทั้งในยามสุขและทุกข์ และบทบาทจะเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของสังคม" เช่น เข้า มามีบทบาทในการบำบัดปัญหาด้านสาธารณสุข สอนหลักจริยธรรมเบื้องต้น แนวทางการประพฤติที่ควร ปฏิบัติต่อผู้อื่น ตลอดจนการแนะนำแนวทางการดำรงชีวิตประจำวัน การชักชวนเล่นอเนาะ การบอกข่าวสาร ข้อมูลต่าง ๆ ให้ประชาชนทราบ ถ้าวิเคราะห์เนื้อหา รูปแบบการแสดงแล้วสื่อพื้นบ้านหมอลำแล้วจะเห็นว่า ใช้ เป็นสื่อเพื่อให้เกิดการศึกษาแก่ชาวชนบทอีสานได้ในแง่มุมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. สอนศีลธรรม ปรัชญาชีวิต ค่านิยม และแบบแผนความประพฤติ

เรื่องราว เนื้อหา รูปแบบที่หมอลำมาแสดงหลายเรื่องได้ให้ข้อคิด แนวทางหรือปรัชญาการ ปฏิบัติค่านิยม ตลอดจนแบบแผนความประพฤติของประชาชนได้อย่างกว้างขวาง เช่นในเรื่องชนบทรวมเนียม ที่เปลี่ยนแปลง

2. ให้ความรู้ และข่าวสาร

การจัดกิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียน มีความจำเป็นยิ่งที่จะต้องมีการประชาสัมพันธ์ หรือให้ความรู้ข่าวสารต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ เพื่อที่จะชี้แจงชักชวนให้ประชาชนเห็นความสำคัญ หรือเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และการพัฒนาตนเองอย่างกว้างขวางในทุกแง่มุมของชีวิต ลักษณะการนำหมอลำไปใช้ทำได้หลายรูปแบบ ทั้งที่คงจะต้องกำหนดจุดมุ่งหมายในแต่ละครั้งเป็นเฉพาะเรื่องเฉพาะกรณีไป อาจนำมาใช้ประชาสัมพันธ์งานจากศูนย์โดยทั่วไป หรือโครงการเฉพาะเรื่องเฉพาะกรณี เช่น โครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือ ดังนี้

ประชาสัมพันธ์รณรงค์

โดย เบลลสุริยา ฟ้าปทุม

กศน. เขานี้มีของดีหลายอย่าง	กิจกรรมต่าง ๆ นับแต่มีชื่อเสียงเอามาให้หมู่เขา
ขอเชิญพวกหมู่เจ้าอย่านั่งอยู่นอนเฉย	อย่างอดดึงมือให้หมู่เขานั่นมาเหยย
อย่าเมินเฉยการเรียนรู้ให้เขาดู และพยายามหยียด	อ่านหนังสือบได้ลือายบ้านดอกหมู่เขา
ขอเชิญพวกหมู่เจ้าน้อยหนุ่มขุมสาว	พร้อมอวอา และคุณลุงพ่อใหญ่เอ๋ยให้มาด้วย
บ่จำกัดความรู้ได้คามได้ชูปได้ย้อมได้แต่ง	คนใส่เสื้อปักกะแหล่งก็มาเรียนรู้ได้คนเป็นไช้อย่าสูมา
ไปก็ไปปิดเหล่าแดงค้างใหญ่ให้คอยดู	รณรงค์ สิมาชูคันทหมู่เขานอถึงบ้าน
การศึกษาหาความรู้ดูโยมันบได้แบ่ง	ไผแสวงหากลสิผ้อเห็นห้องปองสิไป
ถ้าอ่านเขียนบได้แต่มสิอ่นทุกตอนบห	ยามถูกเขาโงงคดหรัพย์สินเขาคงหมดสิโงเขานอไปเรื่อย
รณรงค์กันไว้หนังสือไทยให้เดิมต่อ	ให้เริ่มสร้างเริ่มก่อความรู้สิกนิกไว้ไปหน้าสิสูงเอียง
ฟังเสียงฟ้าฮ้องเปียงเสียงสงกระแสไฟ	อย่าหลับไหลเด้อคนหากหมู่มารสิมาไกล
คอยดับไฟแต่ตอนต้นลมผจญคนสิมุ่น	ได้ผูนมันก็ตั้งสิฟังบ้านแม่หมู่เขา กรรมมีเวร
เอ๋ย ละนา	

รูปแบบการนำมาใช้กับงานการศึกษาออกโรงเรียน

สุภางค์ จันทวานิช (2527) ได้กล่าวถึงรูปแบบของหมอลำที่นำมาใช้กับงานการศึกษาออกโรงเรียนไว้ดังนี้

1. ให้หมอลำแสดงโดยตรง ซึ่งทำได้ 2 ลักษณะคือ

1.1 สอดแทรกเนื้อหาที่ต้องการเข้าในการแสดงปกติของหมอลำ แต่มักจะประสบปัญหาบ้างตรงที่เนื้อหาที่เราต้องการให้หมอลำช่วยเผยแพร่โดยตรงนั้น มีความสำคัญน้อยกว่าเรื่องราวที่หมอลำกำลังแสดงโดยตรง อย่างไรก็ตามประชาชนก็ยังได้รับความรู้ หรือประโยชน์อย่างมากจากเนื้อหา หรือเรื่องราวที่หมอลำใช้แสดงเป็นหลัก

1.2 หมอลำแสดงเรื่องเฉพาะโดยตรง หมายความว่าเราต้องการจะเผยแพร่เรื่องราวใด ๆ ก็ให้หมอลำแสดงตามที่เรากำหนด ซึ่งเป็นไปได้ยาก ต้องเสียเวลาแต่งกลอนลำ และฝึกหัดจนคล่อง ซึ่งจะต้องเสียเวลาและค่าใช้จ่ายสูง นอกจากศูนย์จะมีคณะหมอลำเป็นของตนเอง โดยฝึกจากครูอาจารย์เจ้าหน้าที่ และนักศึกษาของศูนย์เอง หรือลักษณะลำเพลินคนเดียวแล้วบันทึกเทปเป็นชุดออกเผยแพร่

2. เผยแพร่โดยผ่านสื่ออื่น

การเสนอเรื่องราวที่ต้องการให้หมอลำหมู่ หมอลำกลอนเดี่ยวหรือลำเพลินเดี่ยว และนำไปผ่านสื่ออื่น ดังต่อไปนี้

2.1 จัดทำวิดีโอเทป โดยการบันทึกวิดีโอเทปในเรื่องที่ต้องการเป็นชุด ๆ แล้วนำออกเผยแพร่ในโอกาสต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง เช่น งานฝึกอบรม งานการศึกษาออกโรงเรียนเคลื่อนที่ งานสัปดาห์ทัศนศึกษา หรือกิจกรรมอื่นตามความเหมาะสม เรื่องราวที่แสดงจะต้องเฉพาะเจาะจง ยิ่งสามารถวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายได้ด้วยจะยิ่งเป็นการดี

2.2 บ้านทีกเทปคาสเซต โดยการกำหนดเนื้อหาสาระที่ต้องการเผยแพร่ให้หมอลำบ้านทีกเทปแล้วนำออกเผยแพร่ แต่มีข้อคำนึงอยู่หลายประการ เช่น หมอลำที่จะใช้บ้านทีกเทปควรเป็นหมอลำที่มีชื่อเสียง เสียงร้องทำนองจับใจน่าฟัง ซึ่งดูจะคล้ายกันกับนักร้องลูกทุ่งนั่นเอง และยังคงต้องคำนึงถึงแหล่งที่จะช่วยในการเผยแพร่อีกด้วย เช่น

- สถานีวิทยุ รายการที่น่าสนใจและได้รับความนิยมสูงมักจะเป็นสถานีวิทยุท้องถิ่น หรือที่รับฟังได้ข้างเคียง หรือศูนย์ฯ มีเวลาในการจัดรายการวิทยุเองก็ยิ่งจะทำให้งานนี้ประสบความสำเร็จสูงอีกด้วย

- เผยแพร่ตามหอกระจายข่าว ขณะนี้อำเภอ หมู่บ้านต่าง ๆ มีหอกระจายข่าวประจำเป็นของตนเอง ซึ่งจะต้องเข้าไปช่วยเหลือจัดการในเชิงการบริหารว่าจะเผยแพร่อะไรบ้าง และจะนำสื่อหมอลำเข้าไปเผยแพร่ได้อย่างไร

- หน่วยสตรีทัศนศึกษา หรือหน่วยอื่นที่มีลักษณะคล้ายกัน ทั้งที่เป็นของศูนย์เอง หน่วยงานอื่นและเอกชนอื่น ๆ ก็สามารถที่จะทำได้ซึ่งจะต้องอาศัยการบริหารอย่างเป็นระบบ

- สนับสนุนให้ประชาชนมีไว้ใช้เอง หากเรื่องราว หรือสื่อที่ผลิตขึ้นเป็นสิ่งที่น่าสนใจ ให้ความรู้ เป็นประโยชน์ต่อประชาชนอย่างแท้จริงแล้ว ก็ไม่เป็นการยากเกินไปสำหรับประชาชนจะมีไว้เป็นสมบัติของตนเองได้

จากความสำเร็จและอิทธิพลของหมอลำที่มีต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชนบทอีสาน คงจะทำให้มองเห็นคุณค่าตลอดทั้งความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติที่จะนำรูปแบบ วิธีการที่จะนำมาใช้กับงานการศึกษา นอกโรงเรียนได้อย่างชัดเจน และยังมองย้อนหลังไปในอดีตแล้ว ความมั่นใจในเรื่องพื้นบ้านหมอลำนี้จะมีมากขึ้น เพราะโครงการสำคัญ ๆ ไม่ว่าจะเป็น กสข. หรือการทำหมั้นของหมอมิชัย วีระไวยยะ ได้ใช้สื่อพื้นบ้านหมอลำนี้เข้าช่วยอย่างได้ผล ในเรื่องการเมืองระดับประเทศเมื่อปี 1498 อเมริกาได้นำหมอลำมาใช้ในการโฆษณาชวนเชื่อกับประชาชนในภาคนี้ เมื่อครั้งสงครามเวียดนามก็ได้ผลเช่นกัน (ลานช้อย, 2529) ดังนั้นงานการศึกษา นอกโรงเรียนก็น่าจะนำหมอลำเข้ามาใช้ประโยชน์ เพียงแต่จะต้องจัดบรรยากาศต่าง ๆ ให้เอื้อต่อการปฏิบัติอย่างเต็มที่และเพียงพอ ต้องได้รับการสนับสนุนจากสถานีวิทยุโทรทัศน์อย่างสมอบตันสมอบลาย ผู้บริหารและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจะต้องสนใจทำอย่างจริงจังและต่อเนื่อง หมอลำถึงจะกลายเป็นสื่อที่ได้รับความนิยม และประชาชนอย่างกว้างขวางและตลอดไป

ปัญหาในการอนุรักษ์หมอลำ (เจริญชัย ชนไพโรจน์, 2526)

1. อิทธิพลของดนตรีสมัยใหม่ และความไม่ทราบซึ่งถึงคุณค่าของศิลปะพื้นเมืองในจำนวนคนอีสานรุ่นใหม่ นั้นมีน้อยคนนักที่จะรอบรู้ศิลปะของภาคตนเอง แต่กลับหันไปนิยมคลั่งไคล้ศิลปะของตะวันตก เห็นว่าหมอลำหมอลำแคนเป็นศิลปะที่ไม่ทันสมัย และเป็นศิลปะที่เหมาะสมสำหรับคนอีสานรุ่นเก่า ๆ แก่ ๆ เท่านั้น

2. ขาดการสนับสนุนที่จะส่งเสริมศิลปะด้านนี้อย่างจริงจัง แม้ในปัจจุบันจะมีสถาบันที่จะส่งเสริมวัฒนธรรมภาคอีสาน เช่น มีการจัดนิทรรศการ "มรดกอีสาน" ที่วิทยาลัยครูมหาสารคาม มีชมรมส่งเสริมศิลปะพื้นเมืองอีสาน ซึ่งนับว่ามีส่วนช่วยรักษา และส่งเสริมศิลปะวัฒนธรรมอีสานอยู่บ้างก็ตาม แต่ถ้าพิจารณาดูแล้วจะเห็นว่างานเผยแพร่ของสถาบันเหล่านั้นไม่สามารถเข้าถึงระดับ บางคนไม่เห็นคุณค่า ควรจะให้มีการปูพื้นฐานให้เยาวชนเกิดความนิยม และรู้ซึ่งถึงคุณค่าในศิลปะวัฒนธรรมท้องถิ่นตั้งแต่เด็ก

3. ความไม่กล้าแสดงออกซึ่งศิลปะของตนเอง ชาวอีสานมักจะถูกล้อเลียนไปในทางที่ไม่ดี เช่น ถูกล้อว่าเป็น เลี้ยว เป็นลาว กินปลาร้า อะไรทำนองนี้ ทำให้การแสดงออกของศิลปะอีสานมีอยู่เฉพาะในหมู่พวกของตน ซึ่งจำกัดอยู่ในวงแคบ บุคคลอื่นที่ได้รับความรู้ศิลปะอีสานก็เป็นผู้ไม่มีความรู้ ความเข้าใจ และรู้ค่าถึงศิลปะของภาคนี้ได้

4. ความไม่เข้าใจในภาษาถิ่นอีสานของคนภาคอื่น ๆ ทำให้เป็นอุปสรรคในการฟังลำ หมอลำ - หมอลำแคน จึงเป็นที่นิยมแพร่หลายเฉพาะในหมู่คนอีสานเท่านั้น แม้คนภาคอื่นที่สนใจจะดู หรือฟังก็ต้องอาศัยการเดาเรื่องจากทำนอง และลีลาของผู้แสดง ทำให้ขาดรสชาติ และความสนุกสนานไปบ้าง ยิ่งเป็นหมอลำกลอนที่เน้นบทเจรจาด้วยแล้ว จะเป็นอุปสรรคในการฟังมาก แต่อย่างไรก็ตาม หมอลำ หมอลำแคนก็เป็นสัญลักษณ์ของอีสานที่ควรรักษาแบบดั้งเดิมไว้

5. ขาดการถ่ายทอดจากผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ บางคนหวงวิชาปล่อยให้ตายไปกับตัว หรือมีทัศนคติคล้อยตามปัจจุบันว่าหมอลำอีสานสมัยใหม่ไม่ได้ จึงทอดทิ้ง ขาดกำลังใจในการถ่ายทอดสู่ลูกหลาน

6. ขาดความเอาใจใส่ และความสำคัญจากหน่วยงานภาครัฐ ไม่มีการอุปถัมภ์เอาใจใส่บุคลากร
ต้นแบบของหมอลำ หรือสื่อพื้นบ้านเท่าที่ควร
7. ขาดการศึกษาสืบทอด สถาบันการศึกษามุ่งส่งเสริมวิชาการมากกว่าวิชาชีพ และไม่ให้ความสำคัญ
สำคัญด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นรากฐานของวิถีชีวิต และการดำเนินชีวิตแบบไทย จึงไม่ให้ความสำคัญต่อ
การเรียนการสอนด้านนี้แต่สนับสนุนอย่างอื่นแทน
8. เครื่องดนตรี เริ่มมีผู้ผลิตน้อยลง ทำให้ราคาแพงขึ้นตามลำดับ
9. เป็นศิลปะที่มักถูกคนดูถูกว่าต่ำต้อยด้อยค่า เนื่องจากเป็นสื่อพื้นบ้านจากภาคอีสาน
แรงแค้น คนส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง ขาดแรงงาน จึงมักคิดว่าคนมีการศึกษา หรือมีฐานะไม่ควรฟังสื่อ
ประเภทนี้
10. ขาดผู้สืบทอด แม้ไม่มีลูกหลาน แต่มีผู้อื่นที่ต้องการยึดอาชีพหมอลำในปัจจุบัน มีจำนวนไม่
มากนัก
11. ขาดการพัฒนาอย่างจริงจังทั้งด้านวิชาการ และวิชาชีพ
12. ขาดอาจารย์ผู้แต่งกลอนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง มักมุ่งเพื่อการ “ขาย” ทำให้
หมอลำเริ่มมีคุณภาพด้อยลง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535) ได้กล่าวถึงแนวทางการอนุรักษ์หมอลำ แนว
ทางในการส่งเสริมหมอลำและแนวทางในการเผยแพร่หมอลำไว้ดังนี้

แนวทางการอนุรักษ์หมอลำ

1. การอนุรักษ์รูปแบบ คือ การรักษาให้คงรูปแบบเดิมตามขั้นตอน การนำเสนอ การแต่งกาย ดนตรี แต่ประยุกต์คำร้องให้ทันสมัยเข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบัน
2. การอนุรักษ์เนื้อหา คือ การนำเนื้อหาเดิมคงไว้แต่ปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอเครื่องดนตรีใหม่ทั้งหมดเพื่อให้คนสนใจ
3. การอนุรักษ์ร่วมกันทั้งรูปแบบ และเนื้อหา ทั้งนี้ควรมีการอนุรักษ์ครบทั้งรูปแบบและเนื้อหา เพื่อเก็บไว้เป็นหลักฐานสำหรับอนุชนรุ่นหลัง แต่อย่างไรก็ตามควรมีการนำมาเผยแพร่สืบทอด และให้มีการคงอยู่ต่อไป

แนวทางในการส่งเสริมหมอลำ

1. การส่งเสริมทางตรง ให้มีการส่งเสริมผู้มีอาชีพหมอลำทั้งด้านอาชีพ รายได้ การงาน
2. การส่งเสริมทางอ้อม ให้มีการนำหมอลำไปประยุกต์เพื่อใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ให้มากที่สุด เช่น การเปิดโอกาสให้ศิลปินได้แสดงความสามารถในโอกาสสำคัญ เช่น วันแม่แห่งชาติ วันสำคัญทางพุทธศาสนา เป็นต้น โดยหน่วยงานรัฐเป็นผู้คัดเลือกศิลปิน และจัดเผยแพร่ตามความเหมาะสม
3. การส่งเสริมด้านการศึกษา ให้มีกิจกรรมส่งเสริมหมอลำบรรจุในการเรียนการสอนด้วย

แนวทางในการเผยแพร่หมอลำ

1. โดยสื่อมวลชนทางอิเล็กทรอนิกส์ ทั้งสื่อวิทยุกระจายเสียง และวิทยุโทรทัศน์ ปัจจุบันพบว่า ช่อง 11 มีการนำเสนอรายการด้านวัฒนธรรมไทยมากที่สุดแต่ขาดการสนับสนุนอย่างจริงจังจากรัฐบาลทำให้

รูปแบบการเผยแพร่ไม่น่าสนใจเท่าที่ควร

2. การเผยแพร่โดยสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์รายวัน เพราะเป็นสื่อที่เข้าถึงประชาชนในวงกว้างมากที่สุด แต่ในปัจจุบันสื่อสิ่งพิมพ์เน้นการเผยแพร่ศิลปะวัฒนธรรมมีจำนวนมากขึ้น เช่น หนังสือศิลปวัฒนธรรม ท.ท.ท. กิรินทร์ รวมทั้งนิตยสารส่งเสริมการท่องเที่ยวก็มีการสอดแทรกคอลัมน์ประจำมากขึ้น ขณะเดียวกันการนำข่าวสารเหล่านี้มาตีพิมพ์เผยแพร่บางครั้งก็นำเสนอข้อมูลที่ผิดพลาดไปจากความเป็นจริงเนื่องจากขาดความรู้อย่างแท้จริงเกี่ยวกับรายละเอียดต่าง ๆ จึงควรเพิ่มความระมัดระวังในการเผยแพร่ให้มากขึ้น รวมทั้งมักจะเผยแพร่ศิลปะ หรือประเพณีที่มีการเน้นเพื่อการท่องเที่ยวแต่ไม่เน้นการเผยแพร่ศิลปะ และประเพณีที่เป็นขนบนิยมมาแต่โบราณ เช่น พิธีกรรมต่าง ๆ มักเน้นประเพณีเป็นหลัก ส่วนหมอลำก็จะเห็นว่าคนรู้จักแต่ศิลปินแห่งชาติเป็นส่วนใหญ่ แต่หมอลำอาชีพจริง ๆ คนรู้จักน้อยมาก ทั้งนี้ เพราะการ Gatekeeping ของนักสื่อมวลชนนั่นเอง

3. การเผยแพร่ทางการท่องเที่ยว เป็นที่ทราบกัน และยอมรับว่านักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ต้องการมาทัศนศึกษาในประเทศไทยเพราะความงดงามของธรรมชาติ และต้องการศิลปวัฒนธรรมประเพณีไทย แต่บางครั้งกลับกลายเป็นความพยายามแสวงสร้างแต่งเสริมให้เป็นการเอาอกเอาใจนักท่องเที่ยวจนกลายเป็นผิดวัตถุประสงค์ของงานเหล่านั้นไป เช่น พิธีบุญบังไฟของชาวจังหวัดยศธ ที่เน้นการนำผู้หญิงมาร่วมในขบวนแห่อันผิดไปจากการแห่ดั้งเดิม การเผยแพร่หมอลำก็เช่นกัน จะพบว่าปัจจุบันการเผยแพร่หมอลำเน้นการขับลำที่รวดเร็ว จังหวะที่สนุกสนาน และที่สำคัญต้องมีท่วงเครื่องเพื่อดึงดูดผู้ชม จนดูเหมือนการเผยแพร่อาจเป็นตัวทำลายหมอลำได้เช่นกัน ดังนั้นการเผยแพร่ทางการท่องเที่ยวจึงควรเน้นการนำเสนอที่ถูกต้องตามแบบฉบับเดิมเพียงแต่เปลี่ยนคำร้องให้เป็นการที่ชาวต่างชาติเข้าใจได้ง่าย

แม้ว่าหมอลำในปัจจุบันจะมุ่งเน้นไปในเรื่องธุรกิจเป็นหลัก แต่เมื่อมีโอกาส หมอลำยังได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับการรณรงค์ ประชาสัมพันธ์ในเรื่องราวต่าง ๆ ตามแต่ทางราชการ หรือหน่วยงานเอกชนจะขอความร่วมมือ เพราะหมอลำคือสื่อเผยแพร่บอกกล่าวให้ผู้ฟังได้เข้าใจเหตุการณ์ ความเป็นไปได้ในบ้านเมือง และอาจนับได้ว่าหมอลำเป็นจุดเริ่มต้นอย่างหนึ่งของการศึกษานอกระบบในภาคอีสานในอดีต เนื่องจากหมอลำสามารถเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม สอดแทรกความรู้ใหม่ ๆ ให้เกิดความเข้าใจในสังคมปัจจุบัน โดยนำเสนอ

ในรูปแบบความบันเทิง ซึ่งนอกจากความสนุกสนานในการฟังแล้ว ผู้ฟังยังจะได้ข้อคิด ข้อเตือนใจอีกด้วย (เพชรดา บัวแก้ว, 2537)

เป็นที่ประจักษ์แล้วว่า หมอลำมีบทบาทในการสืบสานวัฒนธรรมอีสาน นอกจากความเป็น "อมตะ" ของหมอลำแล้ว (เดลินิวส์, เมษายน, 2537) หมอลำยังมีผลกระทบที่สร้างบทบาทให้เกิดคุณประโยชน์ด้านการเมือง การปกครอง ศาสนา ความเชื่อ เศรษฐกิจ และความบันเทิงต่อตัวเองและสังคม หมอลำเป็นศิลปะของชาวบ้านอย่างแท้จริง การที่หมอลำปรับตัวเข้ากับสถานการณ์และปัจจุบันได้ง่าย พร้อมทั้งจะรับทุกสิ่งที่ดีกว่า และความเป็นอิสระจากกรอบของกฎเกณฑ์ จึงน่าที่จะคาดการณ์ได้ว่าศิลปะการแสดงพื้นบ้านแขนงนี้ จะมีอยู่คู่กับคนอีสานไปอีกตราบนานเท่านาน

แนวคิดในเรื่องศิลปเพลงและบทเพลง

บทเพลง และดนตรี คือ ผลจากความคิดของมนุษย์ในการที่จะถ่ายทอดอารมณ์ ความคิด ความรู้สึกออกมาเป็นคำร้อง (words) และท่วงทำนอง (Melody) ซึ่งนับว่าบทเพลง และดนตรีนี้เป็นศิลปะประเภท วิจารณ์ศิลป์ (Fine Arts) ที่รับรู้ได้จากการฟังเป็นหลัก ทั้งนี้ตัวโน้ตดนตรีแต่ละตัวที่มาประกอบกันเข้าเป็นเสียงดนตรีจะสามารถมีอิทธิพลต่อผู้ฟัง และทำให้ผู้ฟังมีอารมณ์ตอบสนองเพลงต่าง ๆ กันไป ทั้งที่เป็นเพลงเดียวกัน ซึ่งในการนำเสนอบทเพลงนั้นองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้ (อ้างใน พรพิไล เทพคำ, 2539)

1. คีตกวี (Composer) คือ ผู้เสนอความคิด จินตนาการ อารมณ์ และความรู้สึกออกมาเป็นเพลงที่ประกอบไปด้วยเนื้อร้องและทำนอง
2. บทเพลง (Song) คือ สิ่งที่ได้ถูกสร้างขึ้นมาจากความคิด กลายมาเป็นเนื้อร้อง ทำนอง แล้วนำมาบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีซึ่งเป็นเครื่องมือ ทั้งที่เป็นเครื่องมือไฟฟ้า และไม่ใช้ไฟฟ้า ที่ก่อให้เกิดเสียงดนตรีต่าง ๆ ได้โดยต้องอาศัยการเรียบเรียงเสียงดนตรี ซึ่งเป็นการประสมประสานเสียงดนตรีที่บรรเลงด้วยเครื่องดนตรีต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดความไพเราะเพราะพริ้งน่าฟัง
3. ผู้เผยแพร่บทเพลง (Publisher) ได้แก่ นักร้องและนักดนตรี
นักร้อง หมายถึง ผู้ถ่ายทอดบทเพลงด้วยน้ำเสียง ท่วงทำ และอารมณ์

นักดนตรี หมายถึง ผู้ถ่ายทอดบทเพลงด้วยฝีมือในการบรรเลง

ทั้งนักร้องและนักดนตรีจึงมีหน้าที่ในการถ่ายทอดผลงานเพลงที่สร้างสรรค์แล้วไปสู่ผู้ฟัง โดยมีสื่อมวลชนต่าง ๆ เป็นตัวกลางในการเผยแพร่ผลงานเพลงไปสู่มวลชน เช่น สื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ และสื่อสิ่งพิมพ์

4. ผู้ฟัง (Listener) คือ ผู้รับสารที่ได้รับการถ่ายทอดบทเพลง โดยการเปิดรับสื่อที่นำเสนอผลงาน

5. สื่อ (Medium) ได้แก่ สื่อกลางระหว่างนักร้อง นักดนตรี และผู้ฟัง สื่ออาจได้แก่ เสียงร้อง หรือเสียงดนตรี และอาจรวมไปถึงสื่อสารมวลชนประเภทต่าง ๆ อาทิ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ แผ่นเสียง เครื่องบันทึกเสียง เทปคาสเซ็ท ฯลฯ ซึ่งจะช่วยในการถ่ายทอดบทเพลงไปสู่ผู้ฟัง

องค์ประกอบที่กล่าวมาข้างต้นเป็นองค์ประกอบโดยทั่ว ๆ ไปของเพลง แต่ถ้าพิจารณาถึงองค์ประกอบของเพลงที่ดีจะต้องมีคุณลักษณะ ดังนี้คือ (พูนพิศ อมาตยกุล, 2529)

1. ท่วงทำนองต้องไพเราะเสนาะหู หมายความว่า จะต้องเป็นเพลงที่แต่งมาดีทั้งการบรรเลงประสานเสียงที่ดี จังหวะ เนื้อร้อง เหมาะสมดีแล้ว
2. มีความหมายดี และเป็นความหมายที่ต้อใจผู้ฟัง
3. มีนักร้อง นักดนตรีที่ดี สามารถถ่ายทอดความไพเราะของเพลงนั้นออกมาสู่ประสาทสัมผัสของผู้ฟังได้ดี และครบครัน หมายถึง การได้นักร้องเสียงดี ได้นักดนตรีมีฝีมือดี
4. เพลงนั้นเมื่อบรรเลงออกมาสู่ประชาชนจะต้องได้รับการฝึกซ้อม ปรับวงปรับเสียง ต้องใช้ความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันบรรเลง ต้องมีระเบียบในตัวของมันเอง กล่าวได้ว่าต้องเป็นผลงานที่เกิดจากความสมานสามัคคีร่วมใจกันก่อให้เกิดขึ้น
5. เพลงนั้นจะต้องให้อารมณ์ สามารถรับใช้สังคม หรือบุคคลได้ เช่น เพลงปลุกใจมีพลังสำคัญ ทำให้คนฟังรู้สึกึกึกัก ให้รู้สึกรักชาติบ้านเมือง หรือเพลงรักให้อารมณ์รักละเมียดละไม ฟังแล้วเกิดอารมณ์คล้อยตามได้

จากแนวความคิดดังกล่าวจะพบว่า ศิลปินเพลงและบทเพลงมีส่วนในการนำเสนอให้ความคิดและความรู้สึก เนื้อหาของหมอลำเช่นกันสามารถสะท้อนผ่านทางบทเพลง นอกจากความบันเทิงแล้ว ผู้ฟังยังสามารถรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน หากบทเพลงมีองค์ประกอบที่ดีและเหมาะสมกับสภาพการณ์ต่าง ๆ แล้วก็จะได้รับความนิยมจากผู้ฟังเป็นจำนวนมาก ซึ่งจะก่อให้เกิดประสิทธิผลจากการรับความรู้ (Knowledge) นั้น ๆ อันจะนำไปสู่ทัศนคติ (Attitude) และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (Behavior) ได้

แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ทรงมีพระบรมราโชวาทดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2537) “งานด้านการศึกษาศิลปะและวัฒนธรรมนั้น คือ งานสร้างสรรค์ความเจริญทางปัญญาและจิตใจ ซึ่งเป็นทั้งต้นเหตุ องค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของความเจริญด้านอื่น ๆ ทั้งหมด และเป็นปัจจัยที่จะช่วยให้เรารักษาและดำรงความเป็นไทยไว้สืบไป...”

วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติ และการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจซาบซึ้ง ยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้น (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2537)

ปรมะ สตะเวทิน (2533) กล่าวว่า วัฒนธรรมคือ ผลรวมของพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ของกลุ่มคนที่อยู่ในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์หนึ่ง ๆ พฤติกรรมเหล่านี้ถือว่าเป็นประเพณีของคนเหล่านั้น และถูกถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นต่อไป วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปที่ละน้อย แต่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ วัฒนธรรมประกอบด้วย ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ กฎหมาย คีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความสามารถต่าง ๆ และนิสัยของมนุษย์ในสังคม

วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ได้รับมาจากบรรพบุรุษ และถ่ายทอดไปให้แก่อนุชน ซึ่งตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 ยังได้กล่าวถึงวัฒนธรรมว่าเป็น

ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ (นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2521)

1. ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม คือ

- ก. ความเจริญทางวัตถุ หมายถึง มีการกินดี มีที่อยู่อาศัยดี มีเครื่องใช้สอยดี มียารักษาโรคดี
- ข. ความงอกงามทางจิตใจ หมายถึง ความซื่อสัตย์ มีความเมตตากรุณา ความไม่เห็นแก่ตัว และไม่เบียดเบียนผู้อื่น

2. ลักษณะที่แสดงถึงความเป็นระเบียบเรียบร้อย คือ

- ก. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการแต่งกาย จรรยา มารยาทในที่สาธารณะสถาน หรือปรากฏแก่สาธารณชน
- ข. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการประพฤติตนอันเป็นทางนำมาซึ่งเกียรติของชาติไทย และพระพุทธศาสนา
- ค. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการประพฤติตนอันเป็นทางนำมาซึ่งเกียรติของชาติไทย และพระพุทธศาสนา

3. ลักษณะที่แสดงถึงความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ คือ

- ก. ความสามัคคีของหมู่คณะ
- ข. ความเจริญก้าวหน้าทางวรรณกรรม ศิลปกรรม
- ค. ความนิยมไทย อันเป็นชาติบ้านเกิดเมืองนอนของตน

4. ลักษณะที่แสดงถึงศีลธรรมอันดีของประชาชน คือ

- ก. ทำตนให้เป็นคนมีศาสนา
- ข. การปฏิบัติตนในหลักธรรมของศาสนา
- ค. การรักษาระเบียบประเพณีทางศาสนา

วัฒนธรรมที่มีอยู่ในระยะต้น ๆ จะมีลักษณะง่าย ๆ ทყาย ๆ แล้วค่อยคลี่คลายตั้งงามขึ้นตามลำดับ ซึ่งเราเรียกว่า "พัฒนาการ" และหลักการพัฒนาการ มีลักษณะ 3 ประการคือ (นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2521)

1. สิ่งที่สังคมสร้างขึ้น เพื่อเป็นมรดกของสังคม ผู้มาทีหลังจะต้องรับและสืบต่อไป
2. สิ่งที่ได้รับไว้เป็นมรดกของสังคม ผู้รับไว้ต้องรู้จักปรับปรุงแก้ไขและเพิ่มเติมให้ตั้งงามยิ่งขึ้น
3. สิ่งที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขตั้งงามแล้ว ต้องรู้จักเผยแพร่ด้วยการอบรมสั่งสอนคนใน

สังคมนั้น

นอกจากนั้น นิพนธ์ สุขสวัสดิ์ (2521) ได้กล่าวถึงที่มาของวัฒนธรรม เนื้อหาของวัฒนธรรม การส่งเสริมวัฒนธรรม และความสำคัญของวัฒนธรรมเกี่ยวกับชาติ ไว้ดังนี้

ที่มาของวัฒนธรรม

1. **ศาสนา** เป็นรากฐานของวัฒนธรรม เพราะศาสนาต่าง ๆ ย่อมมีคำสอนมุ่งหมายให้ผู้นับถือได้ผลอย่างเดียวกันคือความดี นำผู้ปฏิบัติตามคำสอนให้เป็นคนดี แม้คำสอนของแต่ละศาสนาจะผิดกันบ้าง แต่มีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือละความชั่วประพฤติความดี เป็นหลักของวัฒนธรรมทางจิตใจ และศาสนาย่อมแสดงออกให้เห็นวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ เช่น ศิลปกรรม วรรณกรรม ได้แก่ โบสถ์ วิหาร สถูป เจดีย์ สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจากศาสนาทั้งสิ้น

2. **ประเพณี** ชาติต่าง ๆ ย่อมมีประเพณีประจำชาติ และถ่ายทอดกันมาโดยลำดับ หากประเพณีนั้นเป็นของดีอยู่แล้วก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ โดยเฉพาะประเพณีของไทยที่ยังรักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ เช่น การเกิด การบวชนาค การแต่งงาน การทำบุญอายุ การตาย ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาลตรุษสารท สงกรานต์ ลอยกระทง ล้วนเป็นที่มาของวัฒนธรรมทั้งสิ้น

3. **ธรรมชาติ** หลักของธรรมชาติย่อมมีเกิดมีเจริญ คนเกิดมาก็เจริญเติบโต แม้ต้นไม้ก็เช่นเดียวกัน ไม่ได้ยู่คงที่ ย่อมจะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เพราะฉะนั้นธรรมชาติทั้งที่มีวิญญาณและไม่มีวิญญาณ จึงเป็นเหตุที่ทำให้คนเรอาศัยนำมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดวิวัฒนาการ

เนื้อหาของวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น 4 ประการคือ

1. **คติธรรม** ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ และได้มาจากศาสนา เช่น ความขยันหมั่นเพียร ความประหยัด ความเสียสละ ความสามัคคี ความซื่อสัตย์ สุจริต ความรู้จักกับผิดชอบ ความรอบคอบ การตรงต่อเวลา การใช้ปัญญาในทางที่ถูกที่ควร

2. **เนติธรรม** ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือว่ามี ความสำคัญเช่นเดียวกับกฎหมาย เช่น รู้ถึงสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองตามกฎหมาย เคารพกฎหมายของบ้านเมือง ใช้สิทธิของตนตามกฎหมายโดยสุจริตไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น รู้กฎหมายต่าง ๆ ที่ใช้บังคับในปัจจุบัน

3. **วัตถุธรรม** ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น การกินดีอยู่ดี เครื่องนุ่งห่ม บ้านเรือน เครื่องใช้ต่าง ๆ โบราณวัตถุ โบราณสถาน ศิลปวัตถุ สาธารณสมบัติ การประกอบอาชีพเพื่อเพิ่มพูนรายได้ เป็นการยกฐานะและความเป็นอยู่ของตนให้สูงขึ้น

4. **สหธรรม** ได้แก่ วัฒนธรรมทางสังคม นอกจากหมายถึงคุณธรรมต่าง ๆ ที่ทำให้คนเราอยู่ร่วมกันเป็นผาสุก ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน รวมทั้งระเบียบมารยาทที่จะติดต่อเกี่ยวกับสังคมทุกชนิดเช่น มารยาทในการรับแขก รับประทานอาหาร ไปงานมงคล ไปงานศพ การโต้ตอบจดหมาย การขับรถ การเดินถนน การโดยสารรถโดยสารเร็ว การทำตนให้เป็นผู้รู้จักกาลเทศะ

การส่งเสริมวัฒนธรรม

1. ส่งเสริมทางจิตใจ พิจารณาปัญหาทางจิตใจว่ามีอะไรบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับคติธรรม เนติธรรม

วัตถุประสงค์ และสทธรรม ควรส่งเสริมให้เจริญยิ่งขึ้น

2. ส่งเสริมทางศิลปกรรม มุ่งทำศิลปกรรมให้เจริญทั้งในด้านศิลปะและวัฒนธรรม คือศิลปะ นั้นให้ความหมายเป็นประโยชน์ในทางคติธรรม เนติธรรม วัตถุประสงค์ และสทธรรม

3. ส่งเสริมทางวรรณกรรม มุ่งทำวรรณกรรมให้สูงค่า ทั้งทางความไพเราะ ทั้งทางประโยชน์ใน ทางวัฒนธรรมแก่ผู้อ่าน ผู้ฟัง คือให้วรรณกรรมนั้นมีคติธรรม เนติธรรม วัตถุประสงค์ และสทธรรม

4. ส่งเสริมทางระเบียบประเพณี มุ่งทำระเบียบประเพณีประจำชาติให้ความหมายในทางดีงาม และเป็นประโยชน์ทั้งในด้านคติธรรม เนติธรรม วัตถุประสงค์ และสทธรรม ไม่ใช่เพียงแต่ยึดถือสืบต่อกันมาเท่านั้น

ความสำคัญของวัฒนธรรมเกี่ยวกับชาติ

1. เป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นอยู่ ความเจริญ และเชิดชูเกียรติของบุคคลและชาติ ชาติใดไม่มีวัฒนธรรมของตนเอง อาจจะได้รับ การดูหมิ่นเหยียดหยาม

2. เป็นเครื่องแสดงถึงบุคลิกลักษณะของประเทศชาติ และเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงอายุของชาติ

3. เป็นเครื่องมือสำคัญในการกล่อมเกล้าให้ประพฤติปฏิบัติเป็นไปตามทำนองคลองธรรม รักผู้รักคณะ ส่งเสริมความดีงามในด้านการกระทำ และการดำรงอยู่ของชีวิต

วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนนั้นไม่ว่าแปลว่า กล่าวคือ ก่อนที่จะมีการนำเอาสื่อสมัยใหม่เข้าไปในสังคมชนบทนั้น ชาวบ้านมีระบบการสื่อสารของตัวเองอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารกับตัวเอง การสื่อสารระหว่างบุคคล และการสื่อสารเป็นกลุ่ม ในธรรมเนียมประเพณีการสื่อสารในชนบทจะมีการพบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารตามแหล่งต่าง ๆ เช่น ร้านตัดผม ร้านกาแฟ ศาลาวัด ศาลากลางหมู่บ้าน ตลาด หนองน้ำ หรือเมื่อถึงงานเทศกาลตรุษสารท ก็จะมีการแสดงการเล่นต่าง ๆ ตั้งแต่เล่นเพลงเกี่ยวข้าว เพลงพวงมลัย ไปจนถึงลำตัด ลิเก โนรา ซอ หมอลำ ฯลฯ ซึ่งการเล่นเหล่านี้นอกจากจะเป็นรูปแบบที่ให้ความบันเทิงแล้ว

ยังให้เนื้อหาที่เป็นความรู้ ข้อมูล ความคิดเห็น และการอบรมสั่งสอนในเรื่องเกี่ยวกับคุณค่าต่าง ๆ อีกด้วย
(กาญจนา แก้วเทพ, 2530)

ลักษณะ 8 ประการของวัฒนธรรม (ประเวศ วะสี, 2537)

1. มีความหลากหลายกระจายอำนาจ จึงส่งเสริมการเมืองระบอบประชาธิปไตย
2. กระจายรายได้และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ
3. ส่งเสริมศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น
4. มีความบูรณาการ
5. สร้างความบรรสานสอดคล้อง (Harmony) และความสมดุลยั่งยืน
6. มีการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง
7. ส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคม
8. เป็นการผดุงศีลธรรมของสังคม

ลักษณะของวัฒนธรรมไทยโดยส่วนรวม มีดังนี้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, สื่อสารเพื่อ
การพัฒนา หน่วยที่ 12)

1. วัฒนธรรมไทย มีพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นแก่นสารหรือจิตวิญญาณเป็น
ส่วนใหญ่
2. วัฒนธรรมไทยโดยส่วนรวมเกิดขึ้นจากการพัฒนาหรือการสร้างสรรคโดยมีวังและวัดเป็น
ฝ่ายนำ
3. วัฒนธรรมไทยมีลักษณะหลากหลายมากมาย มีความผิดเพี้ยนกันไปบ้าง เช่นเดียวกับ
ภาษาไทย แต่สามารถเข้าใจกันได้และปฏิบัติร่วมกันได้
4. วัฒนธรรมไทยพื้นบ้านจำนวนมากเกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของประชาชนชาวบ้านทั่วไป

เลสลีย์ ไวท์ (1959) ได้สรุปหน้าที่ของวัฒนธรรมไว้ว่าเพื่อเป็นการสนองความจำเป็นของมนุษย์ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. ความจำเป็นของมนุษย์ที่สนองได้ด้วยการเอาประโยชน์จากทรัพยากรในสภาพแวดล้อมของมนุษย์ มนุษย์ต้องการอาหารและวัตถุนานาชนิด สำหรับเป็นเสื้อผ้า เครื่องมือ เครื่องประดับ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะได้มาจากสภาพแวดล้อมของมนุษย์ที่อยู่นอกเหนือจากตัวมนุษย์
2. ความจำเป็นของมนุษย์ที่สนองได้โดยการใช้ทรัพยากรมนุษย์ด้วยกันเอง ซึ่งความจำเป็นทางจิตใจ ไม่จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่นอกเหนือตัวมนุษย์ เช่น มนุษย์ต้องมีความกล้าหาญ ความสบายใจ การปลอบโยน ความเชื่อมั่น หรือความเป็นเพื่อน ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้อยู่ที่ตัวมนุษย์ด้วยกันเอง หน้าที่ของวัฒนธรรมก็คือ เพื่อสนองความจำเป็นของมนุษย์ทั้งในร่างกายและจิตใจ

แนวทางในการทำงานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาประเทศนั้นเป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อนำมาใช้ในการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านภายใต้บริบทของสังคมและชุมชนซึ่งจะสัมพันธ์กับชีวิตในด้านต่างๆ ตามที่เป็นจริงมากขึ้น สามารถจำแนกได้ 4 ลักษณะคือ (เสรี พงศ์พิศ, 2536)

1. **การอนุรักษ์** เป็นการเก็บรักษาวรรณกรรมพื้นบ้านทั้งที่เป็นวัตถุและมีชีวิต
2. **การฟื้นฟู** เป็นการนำวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีประโยชน์และเหมาะสมกลับมาใช้ใหม่
3. **การประยุกต์** เนื่องจากวัฒนธรรมพื้นบ้านมีการเปลี่ยนแปลง เคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่งการประยุกต์วัฒนธรรมพื้นบ้านจึงมีมาตลอด เพียงแต่จะช้าหรือเร็วเท่านั้น เราต้องมองและเชื่อมั่นชาวบ้านว่า เขามีความสามารถในการประยุกต์วัฒนธรรม
4. **การสร้างใหม่** คล้ายการประยุกต์ เพียงแต่มีส่วนก้ำก๋ายน้อยกว่าส่วนใหม่ แต่ต้องระวังมาก เนื่องจากการสร้างใหม่อาจไม่เหมาะสม และไม่เป็นที่ต้องการของชาวบ้าน ดังนั้นจึงต้องพิจารณาว่าเป็นความต้องการที่แท้จริงและเกิดประโยชน์เหมาะสมกับสภาพแต่ละท้องถิ่นเสียก่อน

คุณค่าของวัฒนธรรมและศาสนานำมาใช้ประโยชน์ดังนี้ (วิระ บำรุงรักษ์, 2529)

1. ช่วยสร้างเอกลักษณ์ของหมู่คณะ โดยเป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดำเนินชีวิตเพื่อจุดมุ่งหมายอันเดียวกัน สร้างความแตกต่างจากชาติอื่น
2. ช่วยสร้างศักดิ์ศรีของหมู่คณะ ทำให้คนในชาติภูมิใจในวัฒนธรรมของตน และของชาติ แสดงถึงวัฒนธรรมที่งดงามเป็นที่ยอมรับของชาติต่าง ๆ
3. ช่วยสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ ทำให้สมาชิกในสังคมยึดเป็นแบบแผนในการปฏิบัติร่วมกันก่อให้เกิดระเบียบแบบแผนเดียวกันในสังคม ทำให้ช่วยลดความขัดแย้งต่าง ๆ ลง
4. ช่วยสร้างเสริมความมั่นคงในหมู่คณะ เมื่อมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมภายในกลุ่มเป็นเครื่องเชื่อมโยงจิตใจคนในสังคมนั้น ๆ ให้เกิดความผูกพันกัน และเกิดความมั่นคงตามมา

Lasswell (1948) กล่าวว่าบทบาทหนึ่งที่สำคัญของการสื่อสาร คือ การถ่ายทอดมรดกทางสังคม จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหลัง ๆ และ Hall (อ้างถึงใน อรรษ เลิศจรรยาภักดิ์, ไบรอนูปีที่พิมพ์) ได้กล่าวว่า การส่งต่อทางวัฒนธรรมนั้นส่งต่อโดยภาษาท่าทางความสัมพันธ์ของระยะทางด้านภาพเป็นองค์ประกอบสำคัญ อย่างหนึ่งซึ่งสามารถถ่ายทอดวัฒนธรรมและพื้นฐานทางวัฒนธรรม ทำให้เห็นวัฒนธรรมนั้นมองตนเอง อย่างไร ดังนั้นวัฒนธรรมก็คือ การสื่อสารซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ ปรมะ สตะเวทิน (2533) ดังต่อไปนี้

การสื่อสารกับวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ในแง่หนึ่งนั้นการสื่อสารเกิดขึ้น ภายใต้ขอบเขตของวัฒนธรรม วัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อการสื่อสาร เพราะวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม การสื่อสารของสมาชิกของสังคม ในขณะที่เดียวกันการสื่อสารก็เป็นเครื่องมือในการทำให้วัฒนธรรมดำรงอยู่ได้ ในส่วนของการใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาวัฒนธรรมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการพัฒนาประเทศนั้น การสื่อสารสามารถถูกนำมาใช้ได้ในลักษณะดังนี้

1. การสื่อสารโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารมวลชน ช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมของชาติในด้านต่าง ๆ ไปสู่ประชาชนที่อยู่ในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ทำให้วัฒนธรรมของชาติแผ่พวยห่มและคงความเป็นชาติไว้ได้

2. สื่อมวลชนนำวัฒนธรรมของท้องถิ่นมาสู่คนส่วนอื่นของประเทศ ก่อให้เกิดการรับรู้ ความเข้าใจ และสร้างความเป็นปึกแผ่นระหว่างคนในท้องถิ่นต่าง ๆ ในประเทศ ซึ่งเป็นอุดมการณ์อย่างหนึ่งของการพัฒนาประเทศ รวมทั้งยังทำให้วัฒนธรรมของคนเฉพาะกลุ่มเฉพาะพื้นที่ เป็นที่รู้จักแพร่หลายจนกลายเป็นวัฒนธรรมของมวลชน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ การที่สื่อมวลชนเผยแพร่การแสดงของท้องถิ่นต่าง ๆ ในประเทศไทยจนเป็นที่รู้จักกันทั่วไป

3. สื่อมวลชนช่วยทำนุบำรุงรักษาส่งเสริมและถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ดีงาม จากคนรุ่นเก่ามาสู่คนรุ่นใหม่ เช่น กิริยามารยาท การเข้าสังคม ศาสนา เอกลักษณ์ของชาติ ฯลฯ เพื่อปลูกฝังให้สมาชิกใหม่ของสังคมสามารถปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับสภาพของสังคม เกิดความภูมิใจในวัฒนธรรมของชาติ และไม่ทำลายล้างวัฒนธรรมของชาติ

4. ปัญหาประการหนึ่งของการพัฒนาวัฒนธรรมก็คือ การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม ซึ่งมีแหล่งที่มาจากทั้งภายในสังคมเองและทั้งจากอิทธิพลของต่างประเทศ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงบางส่วนของวัฒนธรรมเป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาทางด้านวัตถุ หน้าที่ของการสื่อสารในการเผชิญปัญหานี้ก็คือการทำให้การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมเป็นไปอย่างเหมาะสมกับกาลเวลาและวิถีชีวิตของประชาชน ควบคุมให้การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมเป็นวัฒนธรรมที่ทำให้วิถีชีวิตของประชาชนดีขึ้น ควบคุมและป้องกันไม่ให้วัฒนธรรมของต่างชาติซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ไม่เหมาะสมกับสังคมกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของประชาชน

จากแนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับวัฒนธรรมดังกล่าวจะเห็นว่าวัฒนธรรมไทยเป็นวิถีที่คนไทยได้สั่งสมเลือกสรร พัฒนา จนถือกันว่าเป็นสิ่งที่ดีงามและเหมาะสมกับคนไทย เป็นกรอบและแนวทางในการดำเนินชีวิต เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน ให้ความรู้สึกเป็นคนไทยด้วยกัน พร้อมทั้งจะเผชิญชีวิตร่วมกันทั้งในยามสุขและยามทุกข์ ดังนั้นการสื่อสารโดยการใช้เพลงพื้นบ้านหมอลำ จึงมีบทบาทในการถ่ายทอดวัฒนธรรมต่าง ๆ ให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี

ปัญหาทางวัฒนธรรมนั้นเป็นพื้นฐานที่สำคัญของปัญหาอื่น ๆ เพราะวัฒนธรรมเป็นส่วนประกอบ

สำคัญในการดำเนินชีวิตของทุกคนในสังคม ซึ่งซึมซาบอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน จนบางครั้งก็มองไม่เห็นความสำคัญ และละเลยงานทางด้านวัฒนธรรม วัฒนธรรมหลายเรื่องจึงสูญหายไปอย่างหน้าเสียดาย ซึ่งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (สื่อสารเพื่อการพัฒนา หน่วย 12) ได้ระบุแนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยไว้ดังนี้

1. การศึกษา ค้นคว้า วิจัย หมายถึง การรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรมทุกประเภทตามหลักวิชาการ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและการรักษาวัฒนธรรมไทย
2. การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมที่หาดูได้ยากหรือกำลังสูญหายไป เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังในการที่จะติดตามศึกษาค้นคว้าหาร่องรอยความเจริญของวัฒนธรรมในอดีต
3. การพัฒนา หมายถึง การปรับปรุงวัฒนธรรมซึ่งสามารถคลี่คลายเปลี่ยนแปลงได้ให้เหมาะสมกับยุคสมัย ตลอดจนเกิดความก้าวหน้าทางการศึกษา สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง
4. การกลั่นกรองวัฒนธรรม หมายถึง การเลือกสรรวัฒนธรรมต่างชาติที่มีคุณค่าและเหมาะสมกับสภาพสังคมไทย เพื่อนำมาผสมผสานให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย
5. การเผยแพร่ หมายถึง การทำให้วัฒนธรรม หรือการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย เพื่อจะได้รับทราบเรื่องราวความเป็นมาและคุณประโยชน์ของวัฒนธรรม
6. การส่งเสริม หมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นด้วยการให้กำลังใจ สนับสนุนทางการเงิน วัสดุ อุปกรณ์ หรือร่างกาย เช่น การยกย่องอาชีพ หรือบุคคลที่มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี และการดำเนินชีวิตของชาวอีสานได้กล่าวไว้ดังต่อไปนี้

ความเชื่อ

คนทุกคนมีความเชื่อ อาจกล่าวได้ว่าคนมีชีวิตอยู่ได้เพราะความเชื่อ ความเชื่อเป็นรากเหง้าของความรูสึกนึกคิดและพฤติกรรมที่แสดงออก (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534) ความกลัวและความไม่รู้เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อ ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนาในสังคมมนุษย์สมัยโบราณ (Primitive Society) อย่างไรก็ตาม แม้ปัจจุบันนี้วิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าไปมาก แต่มนุษย์ก็ยังมีพฤติกรรมแสดงออกทางความเชื่อกันอยู่ในชีวิตประจำวัน (ภิญโญ จิตต์ธรรม, 2522)

ประสาธ อิศรปริดา (2515) กล่าวว่าความเชื่อเป็นการยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีตัวตนและไม่มีตัวตน มีอยู่จริงและไม่มีอยู่จริง การยอมรับนับถืออาจจะมีหลักฐานอย่างหนึ่งพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจจะไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นได้ นอกจากนี้ ณรงค์ ศรีสวัสดิ์ (อ้างในเอกสารการวิจัยฉบับที่ 6 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2518) ยังกล่าวไว้ว่าความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ ของชาวชนบทนั้น อาจมีมูลเหตุจูงใจจากหลายประการ ที่สำคัญคือชาวชนบทโดยทั่วไปมีความผูกพันใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพของงานด้านเกษตรกรรมอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ ชาวชนบทจะพัวพันอยู่กับความผิดปกติของฤดูกาล ความแห้งแล้ง อุทกภัย ศัตรูพืชต่าง ๆ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชีวิตของชาวชนบทต้องคอยต่อสู้กับความไม่แน่นอนของธรรมชาติอยู่เสมอ สิ่งแวดล้อมนี้ทำให้ชาวชนบทยึดมั่นในศาสนาและเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความมั่นใจ อบอุ่นใจ และเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจ อีกทั้งชาวชนบทโดยทั่วไปมีสภาพที่ด้อยการศึกษา จึงทำให้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านยึดมั่นเชื่อถือในสิ่งที่ขัดแย้งกับเหตุผลทางวิทยาศาสตร์

มณี พยอมยงค์ (2529) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของความเชื่อไว้ดังนี้

1. ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ
2. ความเชื่อทำให้เกิดพลัง
3. ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์
4. ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี
5. ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม

6. ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา
7. ความเชื่อทำให้เกิดการนับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง
8. ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ

ความเชื่อนั้นหากเป็นความมกมายไม่ใช้วิจารณ์ญาณ คือเชื่อตามคำบอกเล่าของบรรพบุรุษ ไม่มีการศึกษาวิเคราะห์หาเหตุผลอาจก่อให้เกิดผลเสีย โดยเฉพาะต่อการพัฒนาทางสังคมอย่างยิ่ง เพราะคนที่เชื่ออย่างนั้นจะต่อต้านกับเหตุผลของคนสมัยใหม่ที่ได้ศึกษาค้นคว้าเปรียบเทียบเหตุผลแล้ว ความไม่เจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองจึงมาจากครัทธาความเชื่อของประชาชนส่วนหนึ่งเหมือนกัน ซึ่งอาจแบ่งความเชื่อออกได้ 2 ประเภท ดังนี้ (มณี พยอมยงค์, 2529)

1. ความเชื่อที่มกมายไร้เหตุผล คือยังไม่ทราบเจตนา
2. ความเชื่อที่มีเจตนาแฝงอยู่ เพื่ออบรมสั่งสอนให้คนประพฤติดีอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างถูกต้องและเกิดสุขแก่ตนเอง

นอกจากนั้น พหลยูทธ รุณภัย (อ้างในเอกสารการวิจัยฉบับที่ 6, 2518) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อถือต่าง ๆ ในสังคมนั้นอาจแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ ความเชื่อถือส่วนบุคคล (Individual Belief) และความเชื่อของกลุ่ม (Group Belief) ความเชื่อถือส่วนบุคคล หมายถึง ความเชื่อถือของบุคคลแต่ละคนโดยทั่วไป ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับรากฐานของความปรารถนาและครัทธาของแต่ละคน ส่วนความเชื่อถือของกลุ่มนั้น หมายถึง ส่วนที่เป็นวัฒนธรรมของหมู่บ้านที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติของชาวบ้านส่วนรวม

ชาวอีสานมักมีความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม คือ หลักธรรมที่ถือว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ตามหลักพุทธศาสนา บุคคลทำกรรมใดไว้ ย่อมได้รับผลกรรมนั้นตอบสนอง ไม่มีทางหลีกเลี่ยงหนีพ้นไปได้ จะใช้กรรมดีลบล้างกรรมชั่วไม่ได้ (มณี พยอมยงค์, 2529) ความเชื่อเรื่องกรรมมีอิทธิพลในการควบคุมประพฤติให้กระทำหรือปฏิบัติ เพราะเชื่อว่ากรรมในชาติก่อนเป็นตัวกำหนดชีวิตในชาติปัจจุบัน และการกระทำในชาติปัจจุบันเป็นตัวกำหนด

ชีวิตในชาติหน้า (รุ่งสุริยา เมืองเหล่า, 2537) กรรมดี คือ การทำความดีซึ่งถือว่าเป็นบุญ กรรมชั่ว คือ การทำความชั่วซึ่งถือว่าเป็นบาป (เขามา คำเนตร, 2536)

ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นความเชื่อถือในสิ่งลึกลับที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดา คนโบราณทุกชาติมักมีความเชื่อในเรื่องนี้ โดยเชื่อว่าเป็นสิ่งมีอำนาจ สามารถบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างมหัศจรรย์ คนไทยจะเชื่อในอำนาจของสิ่งเหล่านี้มาก (มณี พยอมยงค์, 2529)

ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการทำนายเหตุการณ์ในอนาคต ได้แก่ โหราศาสตร์มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานซึ่งมักจะสอดแทรกอยู่กับพฤติกรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534)

เนื่องจากสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมมีการแข่งขันสูง บุคคลจึงเกิดความดิ้นรนและความวิตกกังวลเกี่ยวกับชะตาชีวิตของตนในทุกด้าน บุคคลจึงจำต้องแสวงหาความรูล่วงหน้าเพื่อจะได้ทราบว่ชะตาชีวิตของตนในอนาคตจะเป็นอย่างไร โหราศาสตร์ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในสังคมไทย นับตั้งแต่บุคคลชั้นผู้บริหารลงไปจนถึงคนเดินถนน ยิ่งถ้าเป็นผู้มีอำนาจมากก็ยิ่งจะตรวจดวงชะตาบ่อยครั้งเป็นพิเศษ บางรายตรวจกันทุกวัน จึงกล่าวได้ว่าการทำนายของโหราจารย์มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยอยู่ไม่น้อย (อานนท์ อากาภิรม, 2519)

ความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจและวิญญาณ ในทัศนะของชาวอีสานนั้นเชื่อว่าผีมีจริง ผีคือวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว หรือที่มีอยู่แล้วโดยไม่ทราบว่เกิดขึ้นได้อย่างไรและเกิดขึ้นเมื่อไร เป็นสิ่งที่มีอำนาจหรืออิทธิฤทธิ์ สามารถบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้นได้ทั้งในด้านดีและด้านร้าย ผีบางประเภทจะให้คุณ คือช่วยคุ้มครองให้คนอยู่อย่างมีความสุขและให้โชคลาภหรือให้แต่สิ่งที่ดีงาม เช่น ผีบ้าน ผีเรือน ผีปู่ตา ผีแกน ผีตาแฮก เป็นต้น ผีบางประเภทจะให้โทษ คือทำร้ายชาวบ้านให้เกิดเจ็บป่วย เกิดความเดือดร้อนหรือนำความเลวร้ายมาให้ เช่น ผีปอบ ผีเป่า ผีกองกอย เป็นต้น แต่บางครั้งผีที่ให้คุณอาจให้โทษได้ถ้าชาวบ้านทำไม่ถูกต้องตามประเพณี หรือเช่นไหว้ผีไม่ดี ดังนั้นเพื่อตอบแทนบุญคุณของผีที่ช่วยรักษาคุ้มครองและเพื่อเอาใจผี ชาวบ้านจึงจัดพิธีกรรมขึ้น ซึ่งมีปรากฏอยู่เกือบตลอดปี เช่น บุญข้าวประดับดิน บุญเลี้ยง

ผีปูด บุญเลี้ยงผีตาแฮก สู่ขวัญเด็ก พิธีแต่งงาน เป็นต้น หรือเมื่อมีเหตุการณ์ที่ผิดปกติเกิดขึ้น เช่น เจ็บป่วย หรือประสบอุบัติเหตุก็จะมีการบนบานหรือขอขมาต่อผี เป็นการเรียกขวัญและกำลังใจของตนกลับคืนมา (วีระศักดิ์ จารุแพทย์, 2531) โดยมีการแบ่งประเภทของผีไว้ เช่น

1. ผีเถน ชาวอีสานเชื่อว่าเป็นผีชั้นสูง มีลักษณะเป็นเทพมากกว่าผี บางครั้งเรียกว่า พญาเถน เชื่อว่าเถนเป็นผู้สร้างโลกและสร้างสิ่งต่าง ๆ ในโลกรวมทั้งมนุษย์ด้วย บทบาทสำคัญที่รู้จักกันทั่วไปคือเถนทำให้ฝนตกและไม่ตก (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534) นอกจากนั้นการที่มนุษย์จะเกิดมามีรูปร่างหน้าตาสวยงามหรืออัปลักษณ์เป็นเพราะเถนสร้างขึ้น (เขาวภา ดำเนตร, 2536)

2. ผีปูด บางแห่งเรียกว่าตาดู เป็นผีประจำหมู่บ้านคอยพิทักษ์คุ้มครองชาวบ้านตลอดจนทรัพย์สินอื่น ๆ ของหมู่บ้าน ผีปูดจะช่วยคนดีที่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมหรือยึดครอง และจะลงโทษผู้ที่ละเมิดยึดครอง ชาวบ้านจะเลือกพื้นที่ดอนที่มีต้นไม้หนาแน่นห่างจากบ้านเรือนพอสมควร สร้างศาลให้ผีปูด เรียกว่า "ตูปูด" เพื่อเป็นที่สถิตย์ของเจ้าปู่ ทุก ๆ ปีจะมีการทำพิธีเลี้ยงเจ้าปู่พร้อมกับทำบุญหมู่บ้าน ผู้ที่เป็นสื่อกลางในการทำพิธี หรือติดต่อกับเจ้าปู่เรียกว่า "จ่า" ซึ่งได้จากการเลือกคนในหมู่บ้านที่สนใจผีและเสียสละเพื่อชาวบ้าน เฒ่าจ่าจะมีบทบาทต่อหมู่บ้านมากในฐานะเป็นทูตเชื่อมโยงระหว่างคนกับผี สามารถเจรจากับผีรู้เรื่อง เฒ่าจ่าจึงเป็นผู้นำชุมชนในเรื่องพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปูด ชาวบ้านให้ความยำเกรงต่อผีปูดมาก เช่น เมื่อเดือดร้อนเรื่องอะไร ถ้าได้ไปบนบานหรือ "บ่า" ไว้กับเจ้าปู่และสัญญาว่าจะทำอะไรหรือจะถวายอะไร เช่น สรวงแล้วต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ปูดจึงเป็นสถาบันความเชื่อที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของชาวบ้านอีสาน (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534)

3. ผีปอบ เป็นผีให้โทษ ผีปอบคือคนที่เป่าผีเข้าไปสิงในร่างกายของคนอื่น เรียกว่า ผีปอบเข้า เพื่อที่จะกินตับไตไส้พุงของคนนั้น บางครั้งคนที่ถูกผีปอบเข้าจะถึงแก่ชีวิตหากไม่มีหมอผีมาขับไล่ สาเหตุที่ทำให้คนเป็นปอบนั้นมี 2 ประการ คือ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2522)

ก. เกิดจากการเรียนเวทย์มนต์คาถาต่าง ๆ เช่น เสาห์ทยาแมตอญุงคองกระพัน แล้วเวทย์มนต์คาถานั้นแก่กล้าจนเกินไป หรือประพุกปฏิบัติผิดข้อห้ามของเวทย์มนต์นั้น ๆ ผลที่สุดก็กลายเป็นผีปอบ

ข. เกิดจากการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ หากพ่อหรือแม่เป็นปอบ เมื่อตายไปผีปอบจะรีบออกจากร่างไปสิงสถิตย์บุคคลที่อยู่ใกล้ และบุคคลนั้นจะกลายเป็นปอบทันที

ความเชื่อเรื่องผีปอบยังมีอยู่มากในกลุ่มคนอีสาน เมื่อมีการอพยพไปอยู่ที่อื่น เช่น กรุงเทพฯ บั๊กษีใต้ หรือต่างประเทศ ผีปอบจะตามไปอยู่ไปกินด้วยเช่นกัน ดังนั้นถ้ามี “ปอบเข้า” ที่ใดแสดงว่าที่นั้นมีคนอีสาน ชาวอีสานเวลาป้อยกัน (ดำ) มักจะดำวว่า “ปอบเข้ามึงเอ๊ย” “เฒ่าผีปอบนี้มาเป็นฮ้ายแท้” (ฮ้ายคือร้าย) ดังนั้นคำว่า “ผีปอบ” จึงใช้ในความหมายถึงคนไม่ดีอีกด้วย (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534)

4. ผีเป่า คือ คนที่กลายเป็นผีดิบเพราะชอบกินตับคน ตับสัตว์ หรือชอบกินอาหารสด อาหารคาว ผีเป่าจะออกหากินในเวลากลางคืนโดยเฉพาะในคืนเดือนมืดที่ตรงกับวันพระ คนที่เป็นผีเป่าจะมีแสงออกที่รูจมูกทั้งสองข้าง (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2528)

5. ผีเผต (เปรต) เป็นผีที่ไม่ได้หลุดได้เกิดคือพวกทำบาปหนัก เมื่อตายไปจะกลายเป็นผีเผต ในแต่ละปีนรกจะปล่อยผีเผตขึ้นมารับส่วนบุญ 1 ครั้ง เมื่อถึงประเพณีบุญข้าวสาก⁷ ในเดือนสิบ ชาวอีสานจะนำขนมและข้าวต้มมัด ไปชวนหรือวางไว้ตามรั้ววัด เพื่อให้ผีเผตมารับไปกิน และเนื่องจากเวลานานถึง 1 ปีที่ผีเผตจะมีโอกาสถูกปล่อยมารับส่วนบุญ ฉะนั้นเมื่อเห็นส่วนบุญจึงรีบเข้าหาทันที ชาวอีสานจึงเปรียบคนที่เห็นอะไรแล้วตาเล็งตาแลเข้าหาว่า “ฟาวปานผีเผตพ้อข้าวสาก” หรือรีบเหมือนเปรตเจอข้าวสาก (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534)

ความเชื่อเรื่องภูพหลันนิवास เป็นความเชื่อเรื่องคู่ครองว่า คนที่จะมาเป็นคู่อยู่ร่วมกันนั้น เป็นเพราะพรหมลิขิตให้เป็นไป หรือเคยเป็นคู่ครองกันมาแต่ชาติปางก่อน ส่งผลมาถึงชาติปัจจุบันว่าจะต้องเป็นเนื้อคู่กันอีก ซึ่งในสังคมไทยเรามีคำกล่าวที่สนับสนุนความเชื่อดังกล่าว เช่น “คู่แล้วยอมไม่แคล้วกัน” “พรหมลิขิตบันดาล” ในภาษาอีสานก็มีคำกล่าวในลักษณะเดียวกัน เช่น “คาดแต่แกน แนนแต่ฟ้า” ซึ่งคำว่า

แนบหมายถึง เทพเจ้าแห่งความรักเทียบได้กับกามเทพ (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534)

ความเชื่อเรื่องขวัญ การสู่ขวัญหรือสูตรขวัญน่าจะมาจากพิธีของพราหมณ์ เพราะหมอสสูตรขวัญ หรือผู้ทำพิธีกรรมนั้น ชาวอีสานเรียกว่า พราหมณ์ จุดมุ่งหมายของการสู่ขวัญคือ เพื่อเป็นการเรียกขวัญให้กลับมา หรือบางกรณีทำเพื่อความเป็นสิริมงคลและอุดมสมบูรณ์ เช่น การสู่ขวัญข้าว สู่ขวัญลาน สู่ขวัญควาย ฯลฯ (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534) และจากรวรรณ ธรรมวัตร (2522) ได้กล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับขวัญไว้ว่า ขวัญ หมายถึง ผมหวีที่ขึ้นเวียนเป็นกันหอยบนศีรษะ ชาวอีสานนิยมเรียกสิ่งทีตนรักมากกว่า ขวัญ เช่น ลูกขวัญ เมียขวัญ ของขวัญ เสาชขวัญ นาชขวัญ ข้าวขวัญ เป็นต้น

ความเชื่อเรื่องยกกลางบ้าน ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับในวงการแพทย์ โรคหึ่งหลายที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ในปัจจุบันย่อมมียาสมุนไพรเกิดมาเป็นของคู่กัน แต่ยังมีบางโรคที่มนุษย์ยังไม่อาจรักษาให้หายขาดได้ ซึ่งก็มีไข้จะไม่มียาเป็นของคู่กัน แต่มนุษย์ยังไม่สามารถค้นพบตัวยาที่จะรักษาเท่านั้น เป็นที่น่าสังเกตว่าการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรจะหายช้าและถ้าหายแล้วจะหายสนิท เป็นการตัดรากเหง้าของโรคไปแล้ว และอันตรายก็มีน้อยไม่มีการแพ้ยาแต่อย่างใด (เขตการศึกษา 10, 2522)

ค่านิยม

ค่านิยม หมายถึง วัฒนธรรมที่แสดงออก ได้แก่ ศิลธรรม ความมั่งคั่ง และความรู้ความเข้าใจ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้เราสามารถเปรียบเทียบและตัดสินใจได้ว่า สิ่งนั้น ๆ ทำให้เกิดความต้องการ ความปรารถนาหรือเจตนาใดอย่างไร (อ้างใน จารวรรณ ธรรมวัตร, 2521) นอกจากนั้น สาโรช บัวศรี (2525) ได้กล่าวว่า ค่านิยม คือสภาพหรือการกระทำบางประการที่เราเชื่อหรือนิยมว่าควรยึดถือ หรือยึดมั่น หรือเราควรกระทำหรือปฏิบัติเพื่อจะให้บรรลุถึงความมุ่งหมายของสังคมหรือตัวเราเอง เช่น ค่านิยมเรื่องความสนุกสนาน ซึ่งอานนท์ อภิภักดิ์ (2519) กล่าวว่า คนไทยเป็นคนรักสนุกสนานมาทุกยุคทุกสมัย กิจกรรมต่าง ๆ จึงมักตั้งพื้นฐานอยู่บนความสนุกสนาน เช่น การทำบุญทอดกฐิน ซึ่งแทนที่จะกระทำกันที่วัดไกล ๆ บ้าน แต่กลับนิยมยกขบวนไปทอด ณ วัดไกล ๆ ในบางครั้งจะไปจนถึงต่างประเทศ เพื่อให้ผู้ร่วมขบวนได้รับความสนุกสนานจากการท่องเที่ยว แม้กระทั่งในงานศพ โดยเฉพาะในชนบท จะมีการจัดมหรสพ เช่น ลิเก หมอลำ หรือ

ภาพยนตร์ ความสนุกสนานอาจทำให้เกิดความประมาทและขาดความจริงใจในการทำงาน เพราะมุ่งคำนึงถึงความสนุกสนานเป็นสำคัญ (อาานนท์ อภาภิรม, 2519) ลักษณะนิสัยของคณิศานโดยทั่วไปมักเป็นคนซีเส้นรักสนุกและชอบร้องว่าทำเพลง (ชุมเดช เดชกิมล, 2521)

ก่อน สวัสดิพานิช (2533) กล่าวว่าชาวอีสานรู้จักแสวงหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อทำให้ตนเกิดความสุขสนุกสนานเพลิดเพลินในขณะที่ดำรงชีวิตอยู่อย่างแร้นแค้น โดยการชมมหรสพ และการละเล่นในงานประเพณีต่าง ๆ นอกจากนั้น เขียวภา ดำเนตร (2536) ได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่าวิถีความบันเทิงของชาวอีสานที่พบมากคือการดื่มเหล้าเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน ส่วนมากจะดื่มเมื่อมีงานประเพณีต่าง ๆ

ขนบธรรมเนียมประเพณี

ประเพณีเป็นรากฐานส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมและเป็นสิ่งที่นิยมกันระหว่างหมู่เหล่า ประเพณีอาจเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมถ้าประเพณีนั้นถือว่าดีและเจริญ แต่ถ้าเป็นประเพณีที่ไม่ดีก็ไม่เป็นวัฒนธรรม ประเพณีจะดีและเจริญงอกงามได้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และจะเปลี่ยนแปลงโดยไม่ทิ้งบุคลิกลักษณะของตนและของส่วนรวม ตลอดทั้งมีความมั่นคงอยู่เสมอ โดยอาศัยบุคคล 3 วัย คือ (นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2521)

- ก. วัยรุ่น เป็นพวกที่ล้ำสมัย ช่วยทำลายของเก่าเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
- ข. วัยกลางคน เป็นพวกเหมาะสมกับสมัย ช่วยปฏิรูปของใหม่ให้เข้ากับของเก่า
- ค. วัยชรา เป็นพวกล้ำสมัย ช่วยถนอมของเก่าให้คงอยู่

ขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึง ความประพฤติที่คนส่วนรวมถือกันเป็นธรรมเนียม หรือเป็นระเบียบแบบแผน และสืบต่อกันมา จนเป็นรูปพิมพ์เดียวกัน (พระยาอนุมานราชชน, 2517) ประเพณีจึงเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเจริญของมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ในแต่ละสังคมร่วมกันสร้างขึ้นมา เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน อันจะก่อให้เกิดความสามัคคีและความสงบสุขขึ้นในสังคมโดยเชื่อว่าจะเกิดผลดี และเป็นศิริมงคลแก่ชีวิต นอกจากนั้น ขนบธรรมเนียมประเพณีส่วนท้องถิ่น เป็นสิ่งแสดงให้เห็นเอกลักษณ์ของ

แต่ละสังคมซึ่งอาจจะคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันตามสภาพภูมิศาสตร์ และสิ่งแวดล้อมของแต่ละสังคม

ชุมชนอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรมที่เคร่งในประเพณี ชีวิตชาวบ้านตลอดปีจะมีกิจกรรมตามความเชื่อทางศาสนาและตามค่านิยมของชุมชน (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2538) ชาวอีสานมีประเพณีซึ่งปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบันคือ ประเพณีในฮีตสิบสอง ซึ่งเป็นประเพณีทำบุญประจำในแต่ละเดือน เช่น เดือนสามจะทำบุญข้าวจี เดือนสี่จะทำบุญพระเวส เป็นต้น ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น การเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย เป็นต้น

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2538) ได้กล่าวว่าจุดมุ่งหมายที่สำคัญของประเพณี คือกระทำเพื่อให้บรรลุผลทางการเกษตร เช่น บุญคูณลานและบุญบั้งไฟ เพื่อส่งเสริมบำรุงพุทธศาสนา เช่น บุญเข้ากรรมและบุญเข้าพรรษา และเพื่อเชิดชูความดีงามของบรรพบุรุษผู้ล่วงลับหรือเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเครือญาติและเพื่อนบ้าน เช่น บุญสงกรานต์ บุญข้าวสาก และบุญข้าวประดับดิน เป็นต้น

การดำเนินชีวิต

เกี่ยวกับความรัก

บทบาทของภรรยามักถูกมองว่าต้องเป็นแม่บ้าน แม่ศรีเรือน ปราณบัตติสามีอย่างไม่บกพร่อง ดังคำกล่าวโบราณที่ว่า “หญิงใดสมบูรณ์ด้วยเรือนสาม น้ำสี่ เป็นหญิงดีเลิศล้ำสมควรแท้แม่เรือน” ซึ่งเรือนสาม น้ำสี่ หมายถึงสิ่งต่อไปนี้ (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534)

เรือนสาม หมายถึง

1. เรือนนอน คือ การรักษาบ้านเรือน เครื่องอุปโภคต่าง ๆ ให้สะอาดหมดจดไม่บกพร่อง
2. เรือนครัว คือ การรักษาเครื่องอุปโภคบริโภคให้สะอาด รวมถึงมีความสามารถทำ

อาหารการกินให้อร่อย ถูกรสนิยมของสามีและครอบครัว

3. เรือนกาย คือ รู้จักรักษาเรือนร่างทรวดทรงให้สวยงามสะอาดหมดจด ตลอดรวมทั้งอวัยวะทุกส่วนตั้งแต่ผมถึงเท้า ให้เหมาะสมกันอยู่เสมอ

น้ำสี่ หมายถึง

1. น้ำกิน คือ การจัดหาน้ำสะอาดไว้ไม่ให้ขาดแองหรือโองน้ำ (สมัยก่อนไม่มีน้ำประปา)
2. น้ำใช้ คือ การจัดหาน้ำใช้ให้มีไว้ไม่ขาดตกบกพร่อง ไม่ขาดแองหรือโองน้ำ
3. น้ำใจ คือ การมีน้ำใจดีต่อคนและสัตว์
4. น้ำคำ คือ การพูดจาไพเราะอ่อนหวาน พูดแต่สิ่งที่เป็นจริงมีประโยชน์ และรู้จัก

กาลเทศะในการพูด

อานนท์ อาภาภิรมย์ (2525) ได้กล่าวไว้ว่า สถิติการหย่าร้างของครอบครัวในสังคมไทยเกิดจากปัญหาดังนี้

1. การศึกษา สามัญและภรรยาบางคู่มีความแตกต่างในด้านการศึกษา ซึ่งต่อมาอาจจะประสบปัญหาเกี่ยวกับการเข้าสังคมของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง อาจก่อให้เกิดปัญหาการขัดแย้งและนำไปสู่การหย่าร้างได้
2. อบรมมุข หรือทางแห่งความเลื่อม ทั้งสุรา นารี พาสี กีฬาบัตร
3. ปัญหาแม่ผัวกับลูกสะใภ้ เป็นความไม่ลงรอยหรือความไม่ถูกชะตากันระหว่างแม่ผัวกับลูกสะใภ้
4. ผู้สาว อาจเป็นเพราะคนเราหันไปสนใจปรัชญาชีวิตที่ว่า "เกิดมาชาติหนึ่งต้องหาความสุข" กันมากขึ้น จึงพยายามแสพความสุขตามที่ตนตั้งเป้าหมายไว้ โดยถือว่าการแต่งงานเป็นเพียงหน้าที่เท่านั้น ส่วนการที่ตนจะไปแสวงหาความสุขนอกเหนือไปจากนั้นถือว่าเป็นเอกสิทธิ์ของตน
5. ค่านิยม ชายและหญิงมักมีค่านิยมที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับการอบรมของแต่ละครอบครัวของแต่ละฝ่าย ซึ่งเมื่อค่านิยมต่างกันในเรื่องต้น อาจจะมีปากเสียงกันบ้าง และในที่สุดอาจนำไปสู่การขัดแย้งและการหย่าร้างได้
6. ความเป็นตัวของตัวเอง เนื่องจากในปัจจุบันสังคมไทยย้ำถึงคุณค่าของความเป็นตัวของตัวเอง จึงมักปรากฏว่าทั้งหญิงและชายไม่ค่อยยอมก้มหัวให้แก่กัน ไม่ยอมผ่อนปรนซึ่งกันและกันอันเป็นสาเหตุของการหย่าร้างได้

เกี่ยวกับเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการอยู่ดีกินดีของคนในสังคม เศรษฐกิจของภาคอีสานในสมัยก่อนเป็นแบบเศรษฐกิจสังคมเกษตร คือ ผลิตเองใช้เอง เป็นการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนเท่านั้น ยังไม่มีการซื้อขาย ความเอื้อเฟื้อและความมีน้ำใจทำให้ระบบเศรษฐกิจอยู่ในรูปของการแลกเปลี่ยนสิ่งของ เช่น มีมะละกอไปแลกเปลี่ยนกับข้าว มีมะนาวไปแลกเปลี่ยนกับผลไม้ มีไข่ไก่ไปแลกเปลี่ยนกับปลา เป็นต้น แม้ว่าภาคอีสานจะมีพื้นที่เป็นจำนวนมาก แต่พื้นที่ประมาณ ร้อยละ 61.9 จะเป็นดิน หิน ดินปนทราย และดินแดง ซึ่งเก็บความชุ่มชื้นไม่ได้ จึงมีความอุดมสมบูรณ์ทางอาหารพืชต่ำ และเมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่น ๆ ในประเทศ ภาคอีสานจึงได้ชื่อว่าเป็นภาคที่มีฐานะทางเศรษฐกิจยากจนมากที่สุด (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2526 และ 2533)

ปัจจุบันระบบเศรษฐกิจเริ่มเปลี่ยนไป อันเป็นผลมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แต่ยังคงเป็นระบบเศรษฐกิจสังคมเกษตรเช่นเดิม การประกอบอาชีพเกษตรกรรมยังต้องอาศัยดินฟ้าอากาศตามธรรมชาติ โดยอย่างยิ่งปริมาณการตกของฝนซึ่งเป็นหัวใจในการเพาะปลูกนั้นมีความไม่แน่นอน ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรมีความไม่แน่นอนตามสภาพดินฟ้าอากาศในแต่ละปี นอกจากนั้นความแห้งแล้งยังส่งผลถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ขวัญและกำลังใจของเกษตรกรอีกด้วย (รุ่งสุริยา เมืองเหล่า, 2537) นอกจากนั้น โจรเข็ญ บัณฑิตปริญญาโท และคนอื่น ๆ (2524) ได้กล่าวถึงปัญหาความยากจนของชาวอีสาน โดยสรุปได้คือเกิดความแห้งแล้ง ประชากรขาดการศึกษา และผลผลิตและรายได้จากเกษตรกรรมอยู่ในเกณฑ์ต่ำ

เกี่ยวกับอาหาร ชาวอีสานรับประทานข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ข้าวที่ปลูกในนาส่วนมากจึงเป็นข้าวเหนียว ชาวอีสานในชนบทมักแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตโดยอาศัยภูมิปัญญาและธรรมชาติในท้องถิ่นเท่าที่จะอำนวยให้ ธรรมชาติเป็นแหล่งกำเนิดของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ ในความจำกัดของธรรมชาติได้ฝึกให้ชาวอีสานมีความอดทน อดง่ายและกินง่าย เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพธรรมชาติ แหล่งอาหารจะได้จากทุ่งนา ไร่ ห้วย คลอง และป่า อาหารจะอุดมสมบูรณ์ในฤดูฝน ดังนั้นปริมาณน้ำฝนจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อปริมาณอาหารที่ได้จากธรรมชาติด้วย (รุ่งสุริยา เมืองเหล่า, 2537) และชุมเดช เดชภิมล, (2521) ได้กล่าวต่อไปอีกว่า ชาวอีสานมักกินอาหารต่าง ๆ เพราะมีความตั้งใจจะกินและรู้สึกอร่อยที่ได้กิน ถึงแม้จะมีอาหาร

ประเภทอื่นที่มีประโยชน์มากกว่ามาให้เลือก ทั้งนี้ เป็นเพราะความเคยชินจนกลายเป็นธรรมเนียมซึ่งสืบทอดกัน มาหลายชั่วอายุคน

เกี่ยวกับการแต่งกาย การแต่งกายของชาวอีสานในสมัยก่อน จะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ทอขึ้นเอง ซึ่งมีทั้งทอด้วยผ้าไหมและทอด้วยผ้าฝ้าย (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2527) ผู้หญิงอีสานมักนิยมนุ่งซิ่นไหม ซิ่นของชาวอีสานคือผ้าถุงของภาคกลางนั่นเอง ต่างกันที่ซิ่นของชาวอีสานนั้นมีลวดลายที่เรียกว่า "หมี่" หรือรู้จักกันทั่วไปว่า "ลายมัดหมี่" ชาวอีสานเรียกผ้าถุงของตนว่า "ซิ่นหมี่" ส่วนมากทุกคนจะใช้ผ้าไหมเพราะเลี้ยงไหมเองและทอผ้าเอง (ทอผ้า เรียกว่า ตำทุก ในภาษาอีสาน) การตำทุกเป็นงานในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นคนที่ทำไร่หรือคนยากจนจะใช้ผ้าไหมเหมือนกัน ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา (ชุมเดช เดชภิมล, 2521)

เกี่ยวกับสภาพที่อยู่อาศัย สภาพบ้านเรือนของชาวอีสานจะเป็นบ้านใต้ถุนสูง ซึ่งสร้างไว้เพื่อประโยชน์หลายอย่าง เช่น พักผ่อน ทอผ้า เก็บสิ่งของ และให้เป็นที่อยู่ของสัตว์เลี้ยง เช่น ไก่ เป็ด หมู วัว ควาย เป็นต้น (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2526)

ทฤษฎีการจูงใจ

การจูงใจเป็นส่วนสำคัญของชีวิตประจำวันของมนุษย์ทุกคน สถานการณ์ด้านการสื่อสารมักเกี่ยวข้องกับ การจูงใจ มนุษย์ใช้การชักจูงใจเป็นเครื่องมือเบื้องต้นเพื่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ความสำคัญของการจูงใจอยู่ที่เราใช้มันบ่อยที่สุดโดยที่ผู้ใช้และผู้รับไม่รู้สึกรู้สีกว่าได้ใช้การชักจูงหรือกำลังถูกจูงใจ ในสังคมประชาธิปไตยนั้นการจูงใจเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดสำหรับการตัดสินใจและการปฏิบัติงานต่าง ๆ

การจูงใจ (Persuasion) หมายถึง การสื่อสารของมนุษย์ที่สร้างขึ้นมาเพื่อให้มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น โดยการเปลี่ยนความเชื่อ ค่านิยม หรือทัศนคติ ซึ่งจะมีผลต่อบัจจัยอื่นอันได้แก่ อารมณ์ พฤติกรรม เป็นต้น (อรวรรณ ปิลาสนธิโสภาท, 2537)

ไฮฟแลนด์และเจนิส (1953) ได้สรุปผลของการจูงใจไว้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงในการเรียนรู้และสำนึก (Cognitive Change)
2. การเปลี่ยนแปลงในอารมณ์ความรู้สึก (Affective Change)
3. การเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรม (Behavioral Change)

การจูงใจเป็นพลังชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมปัจจุบันที่ D. Cushman และ G.R. Miller (อดุลย์ จาตุรงค์กุล, 2526) เชื่อว่าถ้าบุคคลมีอิสระในการสร้างทางเลือกและประเมินค่าความคิดของเขาได้ เราก็ควรจะส่งเสริมให้เขาใช้ทางเลือกของเขาเพื่อนำไปสู่ความปรองดองกัน ซึ่งการจูงใจก็เป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขได้เป็นอย่างดีน่าพอใจ

เมื่อนำการจูงใจมาใช้กับการเอกสาร (Communication and Persuasion) เห็นได้ว่าการสื่อสารเป็นสิ่งสำคัญต่อบุคคลในสังคม การสื่อสารเกิดขึ้นจากการที่บุคคลหนึ่งส่งข่าวสารผ่านทางช่องทางการสื่อสารไปยังผู้รับสาร ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เห็นได้ทั่วไปของการสื่อสาร ดังนั้นการสื่อสารคือเครื่องมือสำคัญสิ่งหนึ่งในการจูงใจบุคคล โดยมีความมุ่งหมายที่ตัวแหล่งข่าวสารเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เพื่อก่ออิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้รับสารให้ดำเนินไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง

การจูงใจ คือ การสร้างอิทธิพลต่อความนึกคิดหรือปฏิกิริยาของบุคคลบางคนและเป็นกระบวนการหนึ่งในการสื่อสารที่ผู้ทำการสื่อสารพยายามที่จะเสาะแสวงหาให้ปฏิกิริยาตอบกลับดังที่หวังไว้ โดยที่การจูงใจนั้นต้องอาศัยสถานการณ์ทางการสื่อสารเป็นเครื่องมือและเครื่องมือดังกล่าวนี้จะเกี่ยวข้องกับคนที่บุคคลหนึ่งพยายามจูงใจเพื่อที่จะเปลี่ยนทัศนคติ (Attitudes) ความเชื่อ (Beliefs) และพฤติกรรม (Behavior) ของบุคคลบางคนหรือบางกลุ่ม

การสร้างการจูงใจเป็นการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูล หรือสัญลักษณ์ที่สามารถดึงดูดความสนใจ และมีแนวทางที่จะชักชวนให้มวลชนเกิดความคล้อยตามและเห็นด้วยกับข่าวสารที่นำเสนอออกไป ดังนั้นการจูงใจจึงมีบทบาทสำคัญต่อคนในสังคม ซึ่งจะใช้เป็นกรอบในการศึกษาถึงการจูงใจที่เกิดผลลัพธ์ต่อผู้รับสารใน

สังคมชาวอีสาน เนื่องจากแหล่งข่าวสารและผู้รับสารจะมีกรอบแห่งประสบการณ์ หรือกรอบอ้างอิงซึ่งทำให้ห่างต่อการเข้าใจสารนั้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชุมเดช เดชภิมล (2521) ได้ทำการศึกษาภาพสะท้อนชีวิตชาวอีสานจากหมอลำ พบว่าเนื้อหาคำร้องหรือกลอนหมอลำนั้น ได้สะท้อนชีวิตและสังคมชาวอีสานในด้านต่าง ๆ คือ ความเป็นอยู่ ชีวิตและสังคม ความแร้นแค้นยากจน ปัญหาเรื่องสุขภาพ การแต่งกาย ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ประเพณี คำสอน สุภาพชน ผญา การละเล่น ลักษณะนิสัยคนอีสาน ตลอดจนเหตุการณ์บ้านเมือง

ลักขณา สุขสุวรรณ (2521) ได้ทำการศึกษาเรื่องวรรณกรรมเพลงลูกทุ่ง โดยศึกษาลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมเพลงลูกทุ่งระหว่างปี พ.ศ. 2498 - 2518 พบว่า เพลงลูกทุ่งมีมาจากเพลงไทยเดิม เพลงพื้นบ้าน และลักษณะบางประการของเพลงต่างประเทศ ซึ่งการนำลักษณะต่าง ๆ มาผสมผสานกันนี้ทำให้เพลงลูกทุ่งเป็นเพลงชนิดใหม่ที่ทำหน้าที่เหมือนเพลงยุคใหม่ที่มีทั้งความเก่าและใหม่ปะปนกันอย่างเหมาะสม สาระของเพลงลูกทุ่งมีครบทุกประเภท ทั้งการกล่าวถึงความรักส่วนรวมอันได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และความรักส่วนตัว การสอนจริยธรรม ปัญหาด้านสังคม ตลอดจนอารมณ์ขัน เพลงลูกทุ่งจึงนับเป็นวรรณกรรมที่บันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคมได้เป็นอย่างดี

จุมพล รอดคำดี (2527) ได้ทำการศึกษาเรื่องการสำรวจสื่อพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า สื่อพื้นบ้านที่แพร่หลายที่สุดคือหมอลำซึ่งมีอยู่ในทุกจังหวัด และหมอลำเป็นสื่อพื้นบ้านที่เข้าถึงชาวบ้านมากที่สุด สังเกตได้จากงานบุญประเพณีต่าง ๆ จะมีหมอลำร่วมอยู่ในงานด้วยเสมอ โดยเฉพาะงานกฐิน งานบุญเข้าพรรษา บุญพระเวส และบุญบั้งไฟ นอกจากนี้หมอลำยังมีประโยชน์ในด้านการสร้างความบันเทิง การรักษาประเพณี ให้ความรู้ทั้งทางโลกทางธรรมและยังช่วยส่งเสริมเผยแพร่นโยบายรัฐบาลในด้านต่างๆ อีกด้วย

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร (2531) ได้ทำการศึกษาการละเล่นพื้นบ้านภาคอีสาน (หมอลำ หมอแคน) พบว่า หมอลำเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่มีค่ายิ่งของภาคอีสาน ควรแก่การรักษาไว้ให้คงอยู่สืบไป เพราะเป็นศิลปะที่ได้สอดแทรก ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนเนื้อหาสาระที่เป็นทั้งสารคดีและพุทธศาสนา โดยมีบทบาทสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. ให้ประโยชน์ด้านความรู้และความบันเทิง โดยให้ความรู้ทางโลกและทางธรรม เพราะการแสดงหมอลำย่อมมีผลต่อจิตใจของผู้ชมผู้ฟัง สามารถที่จะซึมซาบหรือชักจูงให้เกิดความรู้โดยไม่รู้ตัว
2. ให้ประโยชน์ด้านช่วยรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพราะเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่มีคุณค่าในการปลูกฝังวัฒนธรรมทางจิตใจให้แก่คนในท้องถิ่นได้ทางหนึ่ง
3. ให้ประโยชน์แก่ผู้แสดง เพราะผู้แสดงหมอลำต้องใช้ความรู้ความสามารถในการเรียนรู้และท่องจำเรื่องราวต่าง ๆ ให้ทันต่อเหตุการณ์อยู่เสมอเพื่อถ่ายทอดไปสู่ผู้ชมผู้ฟัง
4. ให้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยใช้หมอลำช่วยในการเผยแพร่ความรู้ด้านต่าง ๆ ด้วย เช่น การวางแผนครอบครัว และด้านการเมือง เป็นต้น

เจริญชัย ขนไฟโรจน์ (2532) ได้ทำการศึกษาภาพสะท้อนชีวิตของชาวอีสานจากวรรณกรรมและหมอลำ พบว่าภาพสะท้อนชีวิตของชาวอีสานจากวรรณกรรมและหมอลำ แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนแรกกล่าวถึงศิลปิน สถานภาพของศิลปินและเนื้อหาที่ศิลปินแสดง ส่วนที่สองกล่าวถึงสภาพสังคมที่บันทึกโดยศิลปิน ซึ่งถือว่าหมอลำเป็นการสื่อสารที่ดีเยี่ยมของชุมชนอีสาน หมอลำทำให้วรรณกรรมมีชีวิตชีวา และมีวิญญูณ ส่วนเนื้อหาของกลอนลำได้บันทึกความรู้ในด้านต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวอีสานได้

สมพงษ์ บุตรโรจน์ (2532) ได้ศึกษาเรื่องการใช้หมอลำเป็นสื่อเผยแพร่ความรู้ของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ พบว่า

หมอลำเป็นสื่อที่เผยแพร่บอกกล่าวให้ผู้ฟังได้เข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ของบ้านเมือง อาจพูดได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นอย่างหนึ่งของการศึกษาอนุกรมในภาคอีสานในอดีต เนื่องจากหมอลำสามารถเผยแพร่วัฒนธรรม สอดแทรกความรู้ใหม่ ๆ ให้เกิดความเข้าใจในสังคมปัจจุบัน โดยนำมาในรูปแบบของความบันเทิง นอกจากนี้จะสนุกสนานในการฟังลำแล้วผู้ฟังยังได้ข้อคิด ซื่อเตือนใจ เมื่อกลับไปถึงบ้านด้วย

ช่วงหนึ่งทางราชการได้ใช้หมอลำชักจูงชี้ให้ประชาชนได้เห็นความแตกต่างระหว่างลัทธิคอมมิวนิสต์กับประชาธิปไตย โดยชี้ให้เห็นว่า คอมมิวนิสต์คืออะไร มีผลเสียอย่างไร เพื่อให้ประชาชนได้ฟังหมอลำแล้ว เกิดความเข้าใจ นอกจากนี้ยังแต่งกลอนลำให้พวกที่หลงเข้าป่ากลับออกมาอยู่บ้านของตน ซึ่งกลอนลำนั้นนับว่าได้ผลทางจิตวิทยาสังคมเป็นอย่างมาก

เมื่อมีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ก็ลำเผยแพร่ให้ประชาชนไปใช้สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งเป็นการเชิญชวนในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ประชาชนไปลงคะแนนสรรหาคนดีเข้าไปในสภาส่วนตัวผู้สมัครเป็นผู้แทนในเขตภาคอีสานยังลงทุนจ้างนักแสดงกลอนลำแต่งเชียร์ตัวเอง เพื่อให้ชนะในการเลือกตั้ง เมื่อแต่งเสร็จต้องวิ่งหาหมอลำไปอัดเทปเผยแพร่ตัวเองในช่วงหาเสียงซึ่งได้ผลดีมากแล้ว หรือแม้แต่ตัวหมอลำเองยังไปลำหาเสียงจนได้เป็นผู้แทนมาแล้วก็มีหลายคน

บุปผา เมษศิริทองคำ (2534) ได้ทำการวิจัยเรื่องบทบาทของเพลงลูกทุ่งในการพัฒนาคุณภาพชีวิต : วิเคราะห์เนื้อหาของเพลงลูกทุ่งในช่วงปี พ.ศ. 2532 - 2533 พบว่า เนื้อหาของเพลงลูกทุ่งสะท้อนถึงลักษณะของสังคมชนบทไทย และสะท้อนถึงเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบทตามแนวของรัฐน้อยมาก เพราะเนื้อหาเพลงลูกทุ่งจะสะท้อนเพียงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น สะท้อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มีใช่เป็นของประชาชนทั้งประเทศ และแนวคิดในงานสร้างสรรค์ผลงานเพลงเป็นไปตามความต้องการของตลาด

สมฤทธิ ลือชัย (2534) ได้ทำการศึกษาเรื่องความตระหนักของช่างขอในบทบาทนักสื่อสารเพื่อการพัฒนา พบว่าช่างขอในจังหวัดเชียงใหม่ส่วนมากเป็นผู้มีความตระหนักในฐานะนักสื่อสารเพื่อการพัฒนา

โดยกลุ่มที่มีความตระหนักระดับสูงนั้นจะนำเอาข้อมูลข่าวสารด้านการพัฒนาเผยแพร่ไปสู่ประชาชนโดยผ่านการแสดงของตนอยู่เสมอ และยังได้มีการกำหนดกลวิธีการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในลักษณะต่าง ๆ ด้วย

จากรวรรณ ธรรมวัตร (2535) ได้ทำการศึกษาบทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานพบว่าภารกิจที่หมอลำดำรงสืบต่ออยู่ได้ในสังคมมานานหลายชั่วคนนั้นเพราะอำนาจประโยชน์แก่สังคมไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง การอำนาจประโยชน์หรือบทบาทต่อสังคมมีสองลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นความตั้งใจของหมอลำโดยมีบทบาทเป็นที่ทราบและเข้าใจในสังคม อีกประการหนึ่งเป็นบทบาทที่เป็นผลพลอยได้แอบแฝง ผู้แสดงหรือเจ้าของวัฒนธรรมอาจจะไม่ได้ตั้งข้อสังเกตซึ่งบทบาทโดยตรงของหมอลำมีดังนี้

1. สร้างความมั่นคงทางจิตใจและรักษาความสัมพันธ์ในวงศ์เครือญาติให้เป็นไปอย่างแน่นแฟ้น
2. หมอลำทำให้เกิดการรวมตัวที่เป็นเอกภาพและให้ความบันเทิง
3. ให้การศึกษาแก่มวลชน
4. เป็นสื่อสารมวลชน
5. มีบทบาทสร้างสำนักทางการเมือง
6. ผ่อนคลายความกดดันของสังคม
7. มีบทบาทรักษาพฤติกรรมของสังคมให้เป็นไปตามบรรทัดฐาน

สุดใจ สุนทรส (2535) ได้ศึกษาลำเตี้ยพบว่า ด้านเนื้อหาของลำเตี้ยแบ่งออกเป็น การเกี้ยวพาราสี การเสียดสีสังคม การสอนชายหญิง การเชิญชวนท่องเที่ยวอีสาน การลำลา อวยพร และสะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของชาวอีสานในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม คติความเชื่อ การประกอบอาชีพ ความเป็นอยู่ และอาหารของชาวอีสาน

รุจิรา เกตสิริ (2535) ได้ทำการศึกษาเพลงพื้นบ้านอีสานที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่งไทย พบว่า เพลงลูกทุ่งหมอลำมีเนื้อหา 8 ประเภทคือ ความรักความผิดหวัง การเกี้ยวพาราสี ความมั่นคงต่อคนรัก ปัญหาสังคม เรื่องวัฒนธรรม เรื่องธรรมชาติ ความสนุกสนาน และความระลึกถึง

เลิศชาย ศิริชัย (2535) ได้ศึกษาเกี่ยวกับศิลปินพื้นบ้านในฐานะนักการสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น พบว่าบทบาทของศิลปินพื้นบ้านในฐานะนักการสื่อสารมีดังนี้

1. หน้าที่ให้ความบันเทิง
2. หน้าที่ด้านรายงานข่าว
3. หน้าที่ให้ความเห็นหรือชักจูง
4. หน้าที่ให้การศึกษ

นันทวี ชนมง (2537) ได้ศึกษาเรื่องลำซิ่ง : ลำกลอนแนวใหม่ของอีสาน พบว่าหน่วยงานทางราชการและเอกชนได้นำหมอลำซิ่งไปเป็นสื่อในการหาเสียง การรณรงค์ให้ประชาชนเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสังคม การเมือง การปกครอง การศึกษา เช่น กลอนลำรณรงค์โรคเอดส์ กลอนลำรณรงค์ไม่กินปลาดิบ เป็นต้น

รุ่งสุริยา เมืองเหลา (2537) ได้ศึกษาภาพสะท้อนสังคมอีสานซึ่งปรากฏในบทเพลงที่ พรศักดิ์ ส่องแสงขับร้อง พบว่าบทเพลงได้สะท้อนภาพสังคมอีสานในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา และคตินิยม ความเชื่อ เศรษฐกิจ อาชีพ การเมืองการปกครอง การศึกษาอบรม และด้านอื่น ๆ เช่น ความรัก ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

โอสถ บุตรมารศรี (2538) ได้ศึกษาภาพสะท้อนของสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำเคน ดาเหลา พบว่าเนื้อหาของหมอลำได้สะท้อนสังคมอีสานในด้านต่าง ๆ คือ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ด้านศาสนา ด้านการศึกษา ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี และด้านการดำเนินชีวิต

พรพีโล เทพคำ (2539) ได้ทำการศึกษาเพลงคำเมืองกับวัฒนธรรมชาวล้านนา : วิเคราะห์เนื้อหาเพลงคำเมืองช่วงมกราคม - ธันวาคม 2537 พบว่าเรื่องที่ได้รับการถ่ายทอดมากที่สุดคือ เรื่องคำนิยมรองลงมาคือเรื่องอื่น ๆ เช่น อาหาร อาชีพ การแต่งกาย ความเชื่อ และน้อยที่สุดคือเรื่องประเพณี